

IKJØTINGA - DA ORDET BLE KROPP

Ja, sannelig, det ble det. Ordet ble kropp, og dette liker vi prester å minne oss sjøl og andre om. Så ofte at formuleringa kanskje er i ferd med å bli forslitt. Likevel snakker vi fremdeles om at ordet ble kropp. Eller menneske. Særlig i denne søte juletid, når Johannesprologens vakre og kraftfulle ord snart skal lyde fra landets prekestoler på juledag, er det det inkarnerte ordet, `ikjøtinga`, som det heter på eldre nynorsk, som skal tale til oss. Men også ellers i året snakker vi om at ordet ble kropp. Mange av oss erfarer at krafta i denne formuleringa ikke svekkes. Det skyldes dels den kognitive dissonansen som skapes gjennom en umulig sammenstilling av det abstrakte ordet og den fysiske kroppen, og dels at den sammenfatter prestens viktigste oppgaver; å stadig søke etter ord som kan treffe oss i den aktuelle konteksten vår, og samtidig overskride vår egen trivialitet. Det er intet mindre enn skaperordet vi leiter etter en gjenklang av når vi stadig prøver å forbedre vår homiletiske kompetanse. Så store tanker skal vi ha om det vi driver med. Vi leiter etter et språk som er både hellig og alminnelig, og vi leiter etter en formidlingsform som best mulig legger til rette for at det levende ordet kan virke i blant oss. Men holder vi på å slite oss ut på å leite?

Både forrige og gjeldende nummer av Nytt norsk kirkeblad er særlig via homiletikken. Nå kan det innvendes at alle nummer av NNK er særlig via homiletikken, siden prekenforberedelser og tekstgjennomganger alltid utgjør hoveddelen av bladet. Men i de to siste nummera er vi i ferd med å sirkle inn en større teologisk debatt som gjør seg gjeldende i de teologiske strømningene som den norske liturgikken og homiletikken er påvirket av. I det forrige nummeret presenterte vi flere av tekstene som kom ut av homiletikkurset «Ord som blir kropp». Blant annet gjenga vi analyser av en av Martin Luther Kings mest kjente prekener. Vi ble også utfordret til å våge å preke uten manus. I dette nummeret følger vi opp med en rekke artikler

som kretser rundt disse temaene. Rolf Berg har skrevet et debattinnlegg der han argumenterer for det motsatte, for prekenes med manus, fordi en predikant gjør bedre språklige og teologiske valg når hun eller han får tid til å forberede seg skikkelig ved skrivebordet. Prekenes uten manus kan føre til dårlig stand up, mener Berg, og prekenes med manus kan utmerket godt være kommuniserende og vitale. Vårt nye redaksjonsmedlem Lars Martin Dahl har vært så modig å legge hodet på blokka. Han har intervjuet et menighetsmedlem som har gitt ham respons på prekenen hans. Han får klare og velbegrunna synspunkter på hva som ikke holdt mål. Dette er verdifull lesning for alle predikanter!

Vi holder oppmerksomheten retta mot Martin Luther King også i dette nummeret. Vi er stolte av å presentere den første nynorske oversettelsen av Kings desidert mest kjente tale, «I have a dream», oversatt av Sylfest Lomheim. Vi gjengir også Lomheims foredrag fra Sacra Art-festivalen i Kristiansand i april, «Det heilage – språkleg sett». Det hellige språket består av vanlige ord som har blitt opphøyde ord, skriver Lomheim. Det hellige språket er tvetydig i all sin enkelhet; det er alminnelig, og samtidig sakralt. Og det er når språket strekker seg, at det nærmer seg det hellige. Et språk som uttrykker håpet og kjærligheten i jordelivet, er – eller kan være – et hellig språk.

Det levende ordet skaper et språk som strekker seg. Men hva når predikanten forelsker seg i ord og uttrykk så til de grader at språket blir forstrukket? Hva når ord blir gjentatt så ofte at de blir klisjeer? Undertegnede har forsøkt å peke på noen ord og uttrykk som står i fare for å bli overforbrukt i norske prekenes, ikke for å trakassere hardt arbeidende predikanter, men for å gjøre oppmerksom på at det liturgiske og homiletiske språket stadig trenger å legges under lupen for ikke å ende som et moderne Kanaans språk. Det nye kravet om liturgisk og homiletisk originalitet kan også få presten til å forstrekke seg. Er også vi prester på full fart inn i den brutale sjørealiseringsfella?

I september gikk professor Trond Skard Dokka av med pensjon etter langvarig tjeneste for både den praktiske og den akademiske teologien i Norge. I forbindelse med dette ble det holdt et avslutningsseminar. Vi har fått lov til å trykke Dokkas avskjedsforedrag: «Teologien, kirka og livet». Det er vi svært takknemlige for!

Børre Knudsen har fått behørig oppmerksomhet dette året, både på grunn av filmen om ham, og i forbindelse med hans død. Olav Holten har skrevet flere mindre tekster om Børre Knudsen til den faste spalta si i avisa Vesterålen, «Gammelprostens hjørne». Noen av disse gjengir vi i dette nummeret.

Nytt norsk kirkeblad er en dugnad der både redaksjon og skribenter gjør arbeidet ulønna og frivillig. I flere tiår har dyktige prester og teologer lagt ned utallige arbeidstimer i å skrive tekstgjennomganger. Arbeidet står ikke alltid i forhold til

leserkretsen. Det er som regel de som skal ha gudstjeneste den aktuelle søndagen, som leser tekstgjennomgangen. Selv om leserkretsen ikke er så stor, er arbeidet en uvurderlig hjelp for predikantene. I året som kommer, ønsker redaksjonen å vise at vi verdsetter dette arbeidet høyt. Vi vil derfor framheve en tekstgjennomgang i hvert nummer. På slutten av året vil vi velge én gjennomgang blant de åtte og utpeke den som årets mest fremragende. Med dette ønsker vi å feire det arbeidet som gjøres av skribentene, og å inspirere til enda flere gode tekstgjennomganger. Vi har fått en rekke av våre lesere til å gi noen synspunkter på hva de legger vekt på ved en god tekstgjennomgang. Sivert Angel har dessuten skrevet om hva NNK vektlegger ved tekstgjennomganger. Vi har også bedt Luthersk Kirketidende, vårt MF-publiserte søstermagasin, om å presentere sine kriterier for tekstgjennomganger.

Vi sender varme tanker til alle prestekolleger som på utallige julegudstjenester skal forkynne ordet som ble kropp. Og vi sier som englene: Frykt ikke! Sjøl om vi alltid skal strekke oss mot et bedre gudstjenestespråk og leite etter de hellige orda, skal vi ikke forstrekke oss. Ordet har allerede kommet til oss og tatt bolig iblant oss.

Velsigna jul og godt nytt år!

Merete Thomassen
Redaktør

TEKSTGJENNOMGANGER I 40 ÅR

- tekstgjennomganger til inspirasjon, som provokasjon eller ganske enkelt til ettertanke

Redaksjonen i Nytt norsk kirkeblad

NNK er i sitt førtiandre år. Siden oppstarten av «Teologi for menigheten» i 1973 har tekstgjennomganger vært bærebjelken i bladet. Det er de fremdeles. Når tekstgjennomganger uteblir fra et nummer får redaksjonen milde, men bestemte reprimander fra lesere som bruker bladet fast i sine prekenforberedelser eller som inspirasjon for sitt arbeid i kirken. Man tuller ikke med den faste rytmen av tekstgjennomgangene for hver søndag i numrene av NNK! Slik skal det også være. Tekstgjennomgangene kan treffe oss rett i hjertet, appellere til våre refleksjoner om søndagen eller irritere oss gren-

seløst, men de er uansett et sted for å komme videre i arbeid med en preken eller en andakt.

I første nummer av «Teologi for menigheten» skrev redaksjonen¹ en «Orientering» om profilen på bladet. Der fremgikk det at hovedfokus for redaksjonen var å sende ut preken-gjennomgøelser jevnlig. Daværende redaksjon skrev om formen på tekstgjennomgangene (det de kalte «preken-gjennomgøelser» eller «tekstgjennomgøelser») :

«På tekstene vil vi bevisst anlegge redaksjonshistoriske synspunkter som lar hvert enkelt evangelieskrift fremtre med sin egenart. Det er vår erfaring fra vår egen forkynnelse at det er på denne måten teologien best kan støtte forkyn-

nelsen. Den enkelte kommentator vil få sjanse til å presentere sine «spesielle oppdagelser» side om side med innsikter som kan betraktes som teologisk allemannseie. Fordi hensikten primært er å stimulere, vil vi ikke være altfor redde for ensidighet. Synspunkter som ikke er ferdig gjennomarbeidet skal også kunne komme frem.»

DAGENS TEKSTGJENNOMGANGER I NNK

I dag er ikke den redaksjonshistoriske tilnærming sentral, selv om fokus på alle de historisk-kritiske tilnærminger ligger til grunn for de fleste tekstgjennomganger. I større grad har NNK vært stedet for å «presentere sine «spesielle oppdagelser» side om side med innsikter som kan betraktes som teologisk allemannseie.» NNK har alltid ønsket å få frem solide og kunnskapsrike tekstgjennomganger, men det har samtidig vært et blad hvor utprøving, lekenhet og synspunkter som ikke er ferdig gjennomarbeidet kunne komme frem i arbeidet med tekstgjennomganger (og i andre bidrag til bladet). Hovedanliggendet var ikke i utgangspunktet å konkurrere med andre publikasjoner på feltet, men å komplettere de eksisterende publikasjonene. Derfor var det ikke nødvendig å dekke alle synspunkter i full bredde. NNK kunne være – og er – et verksted og utprøvingssted for eksegetisk og teologisk arbeid og refleksjon. Redaksjonshistorisk metode var ikke utelukkende den enes-

te veien inn i møte med tekstene.

FEIRING AV TEKSTGJENNOMGANGER OG SKRIBENTER GJENNOM 2015

Dagens redaksjon ønsker i 2015 å feire de gode tekstgjennomganger og våre gamle og nye skribenter som leverer sine utmerkede bidrag til bladet. Vi ønsker å skape blest om betydningen, verdien og alt det harde og tidkrevende arbeidet som ligger bak alle våre solide, nytenkende, kreative, skjerpene, idérike, reflekterte, utfordrende og/eller provoserende tekstgjennomganger.

Dette gjør vi på følgende måte: NNK har i snitt ca. åtte tekstgjennomganger i hvert nummer (åtte nummer av NNK i året). En av disse blir i påfølgende nummer trukket frem av redaksjonen på bakgrunn av særlige kvaliteter. Vi vektlegger selvfølgelig kvalitet i alle ledd av gjennomgangen. Men kvalitet kan ha ulike uttrykk. Tekstgjennomganger kan bli valgt på bakgrunn av sin evne til å provosere, være nytenkende, skape refleksjoner, ideer, og sette teologien og teksten i sammenheng med vår egen tid og kontekst. Og overordnet fordi den evner å bidra med, slik Sivert Angel uttrykker det, «... blikket som får teksten til å ta fyr, som setter oss på sporet av noe vi vil formidle.» Redaksjonen skriver en kort begrunnelse for sitt valg av tekstgjennomgang og så er det opp til våre lesere å vurdere vår evne til å velge den rette av de fremragende tekstgjennomganger fra forrige utgave av NNK.

For redaksjonens del betyr dette sikkert heftige diskusjoner og harde forhandlinger som vil skjerpe våre sanser og forhåpentligvis komme NNK og dere som lesere og skribenter til gode.

I løpet av årets ca. 64 tekstgjennomganger blir åtte fremragende tekstgjennomganger trukket frem, en fra hvert nummer av NNK, på bakgrunn av sine kvaliteter. Ut fra disse åtte vil én bli kåret til årets mest fremragende tekstgjennomgang for 2015. Og da vanker det premie og oppmerksomhet. Det vil fremkomme i NNK nr. 2, 2016.

FREMRAGENDE TEKSTGJENNOMGANGER

Konkurranse sier du?

Ja, selvfølgelig et element av konkurranse, men ikke til forkleinelse for andre tekstgjennomganger. Vi kommer som nevnt til å velge ut tekstgjennomganger av ulike grunner, og særlige kvaliteter kan bli vektlagt. Det kan like godt være bruken av historisk-kritiske metode som bruken av salmer; belysende tekster av ulik karakter som didaktiske tips; bruk av fortellinger som

evne til å reflektere; osv. Og siden det er et element av konkurranse skal det i rettferdighetens navn nevnes at redaksjonen ikke deltar. Men det kan altså du som leser og skribent. Meld deg på vår skribentliste og få en søndagstekst å bryne deg på!

Hallvard Beck skrev i sin leder fra september 1973: «Den [teologien] er et arbeidsredskap som ustanselig må skjerpes og uten opphør innsiktes på ny og på ny. Det er farlig å la teologien bli sløv. Like farlig som å la operasjonskniven sløves av frykt for at den en gang skal bli rettet mot legen.» Vår feiring av fremragende tekstgjennomganger er et ørlite bidrag til å skjerpe sansene og innsikte vår teologiske refleksjon på ny og på ny.

Redaksjonen

Fotnote:

1: Redaksjonen bestod i 1973 av: Hallvard Beck (redaktør), Rolf Berg, Tor Eika og Arne Sand. De første bidragsyterne var Helge Hognestad (Matt. 23, 1-12 & 6, 19-23), Jacob Jervell (Joh. 9, 24-38) og Halvor Moxnes (Luk. 4, 23-30).

TRE PÅ KIRKEBAKKEN

Jan Christian Kielland
programutvikler, KFUK-KFUM
jchr@hotmail.com

I arbeidet med å skrive tekstgjennomganger til NNK kan det være nyttig å vite hva kolleger etterspør og setter pris på. Vi spurte derfor tre prester: Hva kjennetegner en tekstgjennomgang som blir nyttig i din tjeneste?

**SARA MOSS, KAPELLAN I
HAMAR DOMKIRKE:**

En nyttig tekstgjennomgang kjennetegnes gjerne av at den peker på noe i teksten jeg ellers ikke ville lagt merke til. Hva det er, blir selvsagt ganske subjektivt, men jeg liker å lese tekstgjennomganger der forfatteren har klart å velge seg ut noen momenter ved teksten som h*n synes er viktig. Det kan for eksempel være et sjeldent ord som forekom-

mer i teksten, nye måter å se forbindelse mellom tekstene på eller uventet bruk av teksten i populærkultur. Noen ganger har tekstgjennomgangen i NNK vært erstatning for den kreative kollegaen som alltid burde vært tilgjengelig på et nabokontor - h*n som deler sin egen inspirasjon og gir meg lyst til å gå i gang når jeg egentlig ikke trodde jeg hadde det. Takk for det!

**AUDUN OPLAND,
SOKNEPREST I ROLLAG**

Ein god tekstgjennomgang strekker ut ei venleg hand og prøver å få meg til å redde meg sjølv frå slurv, lettvintheit og minste motstands veg. I ein travel arbeidskvardag vert preikearbeidet lett salderingspost. Plutselig er sundagen der, og eg ender opp med å stå og seie noko som er fint og flott og hyggeleg,

men kanskje litt for enkelt og behageleg for alle partar. Med dét glir eg inn i ei norsk kyrkje som mellom høyringssvar, kyrkjemøtetreiingar, vårt land-debat- tar og facebookgrupper er på god veg til å drukne i subjektiv, uforpliktande plapring.

Ein god tekstgjennomgang skal ikkje vera nærsynt eksegeese, men han må forhalde seg grundig, seriøst og etter- retteleg til det som faktisk står – med blick for at dette skal forkynnast. I beste fall syner han meg samanhengar mellom tekstane, sundagen, verda og li- vet. Han gjev ikkje ”gode poeng”, fiffige ”illustrasjonar” eller struktur til preika, men eit betre grunnlag i prosessen med å ”banke” på tekstane slik at dei – kan- skje – kan opne seg.

**SIGNE FYHN, SOKNEPREST
I LILLEBORG**

En god tekstgjennomgang er preget av fantasi, av en uventet vinkling. Det må

være noe i den som setter i gang tanke- prosesser. Den må ikke være altfor lett- vint, kort eller for mye preget av hast- verksarbeid. Den teologisk refleksjon i tekstgjennomgangen bør ikke være for inngående, men relevant. Skribenten må ha kjempet med tekstene, og ikke altfor lettvint avfeie det en ikke liker. Jeg setter også pris på litterære henvis- ninger til teologisk litteratur, romaner, dikt el.l. Samtidig bør det da sies noe om hvorfor henvisningene er viktige, likeså mye som titler. Dikt er det jo rom for i sin helhet.

Jeg ønsker meg også en helhetlig tenkning rundt søndagens preg, guds- tjeneste og liturgi, gjerne med noen sal- meforslag. Derfor er det fint om alle tre tekstene klinger med, men med hoved- vekt på prekenteeksten. Generelt er det nyttig at det finnes tekstarbeid i NNK til alle søndager, også de med vanske- lige eller for oppbrukte tekster.

DEN GODE TEKSTGJENNOMGANG

Sivert Angel
Rektor, Det praktisk-teologiske seminar
sivert.angel@teologi.uio.no

Heldig den som finner den gode tekstgjennomgang. For mer er den verdt enn sølv, bedre vinning gir den enn gull.

Siden starten har kirkebladet trykket tekstgjennomganger for søndagens gudstjenestetekster. Det har hendt at redaksjonen er blitt trøtt av sjangeren og har forsøkt å endre den. En tid forsøkte bladet å bytte dem ut med tematiske artikler som dekket flere søndager om gangen. Men det gikk ikke. Det var tekstgjennomgangene leserne abonnerte på bladet for å få.

Hva er det vi vil ha i tekstgjennomgangen og som vi ikke kan greie oss uten? Det er det som igjen kan få oss opp på prekestolen med mer enn floskler og velmenthet på tunga.

Vi vil ikke ha et dikt, eller et vers fra en sang av Anne Grete Preus, eller av Bob Dylan for den saks skyld.

Vi vil ikke ha en engasjert mening om dagens politikk.

Vi vil ikke ha et godt hjerte.

Vi vil ikke ha gamle teologiske korrektheter om rettferdiggjørelse ved tro eller lignende.

Vi vil ikke ha nitid oppramsing av enkeltords betydning på gresk.

Vi vil ha det som kan gi oss den gode ideen, blikket som får teksten til å ta fyr, som setter oss på sporet av noe vi vil formidle. Tekstgjennomgangen er ment å være til hjelp for andre som ønsker å forme et budskap, skriver Sjur Isaksen om tekstgjennomganger i Luthersk kirketidene, og det er jeg helt enig i. Bortsett fra at jeg ikke tror den gode tekstgjennomgangen først og

fremst hjelper en med å forme budskapet, men med å finne det.

For en ting er å lese teksten og forstå den, noe annet er å vite hva du skal si. Jeg spurte en gang en stjernepredikant om hvordan han forberedte prekenen sin, hvordan han jobbet med komposisjon og argumentasjon og fremføring. Bare jeg finner ideen min, så er alt det andre enkelt, sa han. Noe lignende skal Martin Luther King ha sagt en gang: «... as long as I have my landingstrip ready...». Han måtte vite hvor han skulle, hvor han ville ha tilhørerne til slutt.

Hvordan hjelper den gode tekstgjennomgang predikanten med å finne det viktigste og vanskeligste? Den jobber med teksten eller tekstene og går tett inn på dem. Den springer ikke lett fra det ene til det andre, men griper fatt i det den får ferten av, og holder det fast og maler det ut, til det står klart frem, duggfriskt og treffende, men tydelig vokst ut av tekstens konkrete skikkelse. Den mener ikke og synser ikke, men drar oss inn i teksten og lar oss se noe som skjer i den som vi ikke tidligere har lagt merke til. Den preker ikke, men ryster eller uroer eller behager på en måte som gir oss noe å preke om, eller som gir oss lyst til å lage en preken.

Den gode tekstgjennomgang er annerledes enn en vitenskapelig kom-

mentar, ikke fordi den mangler noe i litterær stringens, men fordi den ikke frykter tekstobservasjoner og tekstlige sammenstillinger som er åpne for teologisering. Den kan teologisere over tekster. Den gjør det ikke alltid, men den har glede av og appetitt på teologisering, på å se hva disse scenene, disse observasjonene, disse forunderlige sammenhengene som kan spores i de overleverte bokstaver, hva de har med Gud å gjøre og hvordan vi kan få øye på noe dypsindig i menneskelivet gjennom dem.

Den gode tekstgjennomgang, hvem finner den?

Den som leter og leter og skriver og skriver, uten avbrudd, men med et åpent sinn og en klar tanke. Som stopper opp og spør videre, som går et skritt tilbake og ser om det kan være andre ting som henger sammen enn de man først så. Den som undersøker hva det er som ligger bak de knappe beskrivelser som stadig trer ut av boksidene og inn i vår tid.

Den som leser og leser, årgang etter årgang av bladet, som en dyd av nødvendighet, på jakt etter den gode ideen som på forunderlig vis finner veien inn i menneskenes verden for å berge en patetisk stakkar på vei opp trappen til prekestolen.

TEKSTGJENNOM- GÅELSE I LUTHERSK KIRKETIDENDE

Sjur Isaksen
Redaktør, Luthersk kirketidende
sjur.isaksen@mf.no

Tekstgjennomgåelser er en litterær sjanger som er vanskelig å sammenlikne med andre måter å skrive på. De har en distinkt målgruppe og er ment å være til hjelp for andre som ønsker å formulere et budskap. De har et avgrenset og tydelige definert tekstlig utgangspunkt, men beveger seg ofte i ulike assosiative og hermeneutiske retninger. Luthersk Kirketidende er Norges eldste fagblad for teologer og prester, og har en svært lang tradisjon for å trykke tekstgjennomgåelser. Disse har utvilsomt utviklet seg, mest av alt påvirket av vektforskyvninger i homiletikken og i samfunnets øvrige kommunikasjonsmønstre. Tilfanget av ressurser til prekenarbeidet er i dag dramatisk øket

i omfang og tilgjengelighet. Den tydeligste endringen har vært en forskyvning fra grunnspråklig eksegetisk kommentar til en personlig, bredt orientert betraktning der bibeltekst og aktuell kontekst får snakke sammen.

Luthersk Kirketidende har ikke noen stram og statisk mal for tekstgjennomgåelsene, men i veiledningen til tekstsribentene beskrives en mulig oppbygging av en artikkel som følger:

- Innledning: Sørg alltid for at både preken- og lesetekster er oppgitt innledningsvis sammen med dato og kirkeårsdagens navn. Dessuten oppgis liturgisk farge.
- Til dagen – en kort kommentar til dagens tema og plassering i kirkeåret. Her kan det være rom for en refleksjon rundt de endringer Tekstboken 2011 representerer.

- Til teksten – ingen detaljert eksegese, men korte kommentarer til teksten og spesielle trekk ved denne. Det er bra hvis tekstgjennomgåelsen bringer videre noen potensielle øyenåpnere fra kommentarer eller annet teologisk arbeid.

- Til prekenen – Dette er hovedavsnittet i tekstgjennomgåelsen. Her er det rom for assosiative innsteg, kreative bilder, kulturelle paralleller fra film, skjønnlitteratur eller kunst. Det er her dine kolleger skal finne råd og tips om hvordan de bør anvende denne teksten i en preken, og kanskje hvordan en preken kan disponeres.

- Til gudstjenesten – eventuelle kommentarer og tips til gudstjeneste-

liturgien, gjerne med forslag til salmeseddel for en høymesse. Har du forslag til salmer for familiegudstjeneste, kan du godt ta med det også. Skriv gjerne en kort begrunnelse for salmevalget.

En tekstgjennomgåelse i Luthersk Kirketidende er vanligvis på mellom 900 – 1200 ord. Bladet ønsker å ha et korps av tekstskribenter som representerer ulike prestetjenester, landsdeler, kjønn, teologiske og kirkelige posisjoner. Det er til enhver tid omtrent 15 skribenter i en turnus og utskiftningen ligger på 2-3 i året. Vi ønsker å gi de som skriver frihet til å gi det de skriver en personlig signatur, samtidig som bibelteksten kommer tydelig til orde.

DET HEILAGE - SPRÅKLEG SETT

Foredrag i Kilden den 6. april 2014 i samband med Sacra Art-festivalen

Sylfest Lomheim
Professor i norsk, Universitetet i Agder
sylfest.lomheim@uia.no

Det var umogeleg å ikkje ta utfordringa frå Bentein Baardson då han spurde meg om å snakka om dette emnet. For etter det eg veit, er det ingen av mine kollegaer i norsk som har våga å nærma seg denne problemstillinga. Aldri hadde eg tenkt tanken om heilagt språk som tema, sjølv om eg har skrive litt om dette i boka «Når dere ber».

Foredraget er delt opp i ni delar, tre gonger tre, nett som ein kunne venta ...

DELI

Heil Hitler! Det er den opplagde starten. Den eine grunnen til det er ønsket

om å vekkja tilhøyrarane, den andre grunnen er at med den helsinga går eg beint inn i drøftinga av ordet heilag, eller hellig. For me må sjølvsgat ta til med å forklara ordet *heilag*; kva tyder ordet?

De kjenner alle nok ei helsing, som lyder: heil og sæ! Ikkje bra, seier de, for det var ei anna nazi-helsing. Og det er rett. Men helsinga tyder faktisk: (måtte du vera) frisk og lukkeleg! Det er så visst inga dårleg helsing! Sæl er eit ord for å vera lukkeleg eller velsigna, jf. Bergpreika, der det står: Sæle er dei fatige i ånda.

Heil er i slekt med dei to velkjende orda hell og helse. Har du hell, klaffar alt; er du ved god helse, er du utan lyte. Du manglar ingenting. Og når me helsar nokon, har det verbet å gjera med at

me ønskjer vedkomande alt godt, utan brest og sprunga. Slik er det: Det er det urgamle adjektivet *heil* som ligg til grunn. Slik det ordet òg ligg til grunn for dei to engelske orda *holy* og *wholy*.

Sanctus og *sacrum* er dei to latinske orda. I fransk møter me dei som *saint* og *sacré*. *L'Écriture sainte* er den heilage skrift. Verbet *sacrer* er å krona eller å gjera opphøgd. *Sacrifier*, derimot, tyder å ofra. *Sacré* er ei svak banning, om lag som 'forbanna' på norsk – 'je ne trouve pas ce sacré livre' (eg finn ikkje den forbanna boka). På norsk kjenner me naturlegvis sakrament og sakristi i kyrkja. *Sacrum facere* på latin er å gjera ei offerhandling. Denne festivalen har *SACRA ART* som overskrift. Ut frå det eg har sagt, veit de no at det då må tyda 'vigd kunst' - snarare enn 'heilag kunst'. Fransk har sine to ord, fordi latin har sine to ord, der me i norsk har eitt – heilag.

Sanctus og *sacrum* har altså ulik meining på latin. *Sanctus* er vigsla (til ein guddom), noko som er innvigd, det svarar til *hagios* på gresk, med andre ord noko eintydig religiøst og åndelig. *Sacrum* (og *sacra*, hokjønnsforma) er opphøga, vigd til noko – men ikkje utan vidare til noko religiøst.

Begge – både *sacrum* og *sanctus* – står som motsetnader til det profane, det som er verdsleg og allminneleg. Sidan tittelen på programmet her i Kilden er *Sacra Art*, er det naturlegvis det heilage i tydinga *sacrum* som er temaet mitt.

DEL 2

Kjell Nupen døydde for ein månad sidan. Blant det som var heilag for han, var dei to døtrene. Han plasserte namna deira heilt nedst i glasmaleriet, bak altaret, i Søm kyrkje. Stader kan vera heilage, handlingar kan vera heilage, og , ja – ord – kan vera heilage. Namn kan vera heilage, i bestemte situasjonar. Mennesket avgjer kva som er heilag. Den katolske kyrkja opererer med heilage menneske. Det gjer ikkje me; me har protestert mot det i fem hundre år!

Det heilage rommet i Søm kyrkje er ei messe verd, og rommet der er eit ord verd; rommet er sirkulært. Kvifor? I sirkelen stiller alle likt. Kva som er først og sist i sirkelen, er uråd å vita. På same måte som det er uråd å vita kven som er først og sist i ein ringdans. Kjell Nupen likte at rommet i kyrkja var slik, og han var fullt på det reine med symbolikken i den arkitektoniske løysinga.

- Er det noko som likevel ikkje er bra i kyrkja? Fekk han spørsmål om under arbeidet med utsmykkinga.

- Ja, ein ting.

- Å?

- Inngangsdøra! Ho skulle ha vore lægre og mindre, slik at alle måtte ha bøygd seg litt før dei gjekk inn i kyrkjerommet. Bjørn Eidsvåg, som sjølv er prest, la til ved eit seinare høve, då dette kom opp: - Og ikkje minst gjeld dette døra frå sakristiet og inn i kyrkja, der prestane går inn.

DEL 3

Det heilage i språket har alltid gått frå vanlege ord til å bli opphøga ord - det gjeld alle slike ord som frelse, gud, himmel, helvete, nattverd. Alt dette var ein gong (før kristendommen kom til oss) kvardagsord. Så vart dei heilaggjorde, av menneske! Me bestemmer; rettare sagt, nokon bestemmer. Deretter følger andre etter. Fleirtalet av menneske tek oppfatninga om heilage ord for gitt. Dei gløymer at det er oppfatningar og meiningar som andre, eit mindretal, har etablert.

Overgangen frå det vanlege til det heilage føyer seg inn i eit fundamentalt språkleg mønster - språkets dualistiske natur: det individuelle og det kollektive, det konstante og flytande, det invariable og det variable, det ordinære og det ekstraordinære, det banale og det sublimе.

Dualiteten i det språklege og dualiteten i det heilage er intimt bunde saman. Dualiteten i det heilage har vore påpeika av dei som har forska på og utvikla teorien om det heilage. Den tyske teologen Rudolf Otto hevda allereie i 1917 at i teorien om det heilage må ein nettopp leggja vekt på det tvetydige, det paradoksale, altså dualiteten, i begrepet og i fenomenet.

DEL 4

Det logiske neste steget er å streka under ytterlegare at det er me menneske som etablerer det heilage – det gjeld både det heilage i språket og det heilage

i det fysiske samfunnet, i form av stader, bygningar, gjenstandar. Døme kan vera den svarte meteorsteinen i Mekka, klagemuren og tempelhøgda i Jerusalem, altaret i kyrkja for oss kristne. For i utgangspunktet finst naturlegvis ikkje noko heilagt. Nei, det finst ikkje. Men menneske har etablert heilage ord og heilage gjenstandar. Difor vil me kunna observera at det finst noko som er heilagt og noko som er tabu i dei fleste kulturar på jorda. Det er ikkje spesielt for vår kristne eller vestlege sivilisasjon. Difor er neste slutning grunnleggjande; det heilage er kulturavhengig! Difor er det òg så uendeleg variasjon i kva som kan vera heilagt.

Mennesket bestemmer altså både kva som er vakkert, og kva som er heilagt. Nupens kapell ute på Ansgarskulen, på Hånes her i Kristiansand, er eit døme på noko som er både vakkert og heilagt. Når Nupen har teikna kapellet og utsmykka det, påstår han samstundes med det at me som ser det og besøkjer det, me skal oppleve kapellet som heilagt. Dei som har vore der, tvilar nok lite - me er hjartans enig! Det heilage, gudane som me trur på, er slik som me skaper dei. Det står i Bibelen at Gud skapte mennesket i sitt bilde. Det er naturlegvis omvendt; det er mennesket som har skapt Gud i sitt bilde!

Eg vil nemna Duke Ellington, som eit døme på nokon som har gjort noko liknande i musikk. Han laga eit musikkstykke, i storslegen jazz, om fridom (freedom, på engelsk). Han våga til og

med å kalla det *Sacred Concert*. Det vart framført i Kristiansand domkyrkje for vel ei veke sidan, den 26. mars. I åndeleg djupn tolte den musikalske opplevinga godt å bli samanlikna med dei finaste julesalmer.

DEL 5

Språket vårt er som fenomen og system grunnleggjande tosidig – det er form og innhald, det er individuelt og kollektivt, det er konstant og flytande; alt dette på ein og same gong. Heilage ord og bannord er faktisk òg to sider av same sak. Banning og tabu finst rett og slett som fenomen fordi me meiner at visse ord og fenomen ikkje bør omtalast. Heilage ord og banning er per definisjon ikkje til å uttala i vanleg språk. Det handlar om useielege ord. Difor dreiar banning og bøn seg om variantar av same fenomen; det er det store paradokset! Historia attom ordet bøn avslører artig nok dette paradokset, for substantivet bøn er faktisk langt attende i slekt med verbet banna. Grunntydninga er å ytra, seia frå! Igjen ser me at dualiteten i det heilage botnar i dualiteten i det språklege.

Det forunderlege er at alle ord i prinsippet kan gå over til å bli tabu eller heilage. Det er språksamfunnet som bestemmer det.

Heilage ord skal gjerne ikkje uttalast. Tenk på Jahve i jødedommen! JHVH, 'eg er den som eg er'. Bokstavane fanst i Skrifta, men skulle ikkje seiast, så difor tok jødedommen i bruk erstatningsord som Elohim, Herren og Kongen.

Viss me bryt eit tabu, har det ein spesiell effekt. Seier du ordet for ein ting eller ordet (namnet) for ein person, har du makt over tingen eller personen. Det er ei gamal forestilling. Difor skal me ikkje uttala det heilage, då kvardagsleggjer me det, me profanerer det.

DEL 6

Neste punkt er òg eit logisk steg vidare. Kvifor har me menneske skapt det heilage? Og dermed det vanheilage? Kvifor finn me slike forestillingar rundt heile jorda? Det botner truleg i at me menneske veit at me ikkje er fullkomne, me slit alle med vårt, me har manglar og feil. Me har behov for å etablere noko som er større og meir feilfritt enn oss. Gløym ikkje kva eg starta foredraget med – at det heilage er i slekt med ordet heil, det som er utan lyte og mangel.

Eg trur det heilage har med menneskets sjeleliv og menneskets opplevings-evne å gjera. Våre kjensler, vårt vesen, vår lengt etter det transcendentale – det overskridande – har sikkert følgt oss så lenge me har vore menneske, altså minst hundre tusen år. På den eine sida ser og høyrer me så mykje konkret, nært og handfast, men på den andre sida trur me kanskje òg at der finst eit tilvære me ikkje har direkte tilgang til, stader som finst utan at me veit det eller er sikre på det. Kall det gjerne menneskets naturgitte religiøse tilbøylegheit. Noko må me kalla det.

Lat oss så stilla oss spørsmålet: Kva lever me menneske for? Pengar, posi-

sjon? Nei, egentleg ikkje. Ingen gjer det, når det kjem til stykket. Me er opp-tekte av det timelege, og somme meir enn andre, det er så. Men – i røynda lever ikkje mennesket for det materielle, endå me lett kan tru det i vår tid som er så prega nettopp av det materielle. Det som mennesket lever for i dag, er det som det har levd for til alle tider. Det er oppleving - det er draumar. Mennesket lever for draumar. Berre tenk etter! Det er ideane og kjenslene som er det meiningsberande for oss, meir enn kronene, det er det til og med for dei mest reindyrka kapitalistane blant oss.

‘Det er den draumen me ber på ...’, skreiv Olav H. Hauge. ‘I have a dream’, sa Martin Luther King ved Lincoln memorial i Washington den 28. august 1963. Begge hadde sans for og dyrka ord med symbolkraft. Luther King avslutta sin tale med å sitera den kjende negro-spiritual-songen: ‘Endeleg fri! Endeleg fri. Takk, allmechtige Far, endeleg fri!’

DEL 7

Difor er poesien døme på heilage ord, slik religiøse bilde er det. Herre, Konge, Frelsar, Hyrde, Far er kristne metaforar for Gud. I kunstspråket er metaforane mektige grep som skaper det poetiske i jordelivet.

Høyr korleis lyrikaren Kolbein Falkeid skildrar solnedgangen: Havet svelger sola - som en rå eggeplomme - til kvelds. Eller korleis Paal Helge Haugen gir liv til kvardagssubstantiv

som kveld og haust og trikkeskinner og steingjerde ved å tildela dei handlande eigenskapar:

Blyge kveldar på misjonsbasarar.

Hausten blæs tankelause barn over tunet.

Trikkeskinnene er fiolinstrenger.

Det var steingjerde, som batt verder saman.

Slikt språk får oss til å skjøna at det finst ord i oss som me ikkje anar eksisterer, før ein kunstnar bringar dei opp til overflata. Nyleg vart det skrive om forfattaren Lars Amund Vaage at han er oppteken av å ‘skrive seg inn mot det uutsigelige og ukjente’. Vaage repliserte ein stad: ‘Det finst ei bru av lyd og også noko å halda seg i, for den svimle’. Godt sagt.

Bønene i kyrkja, dei gode bønene i kyrkja, hevar seg opp til det åndeleg-poetiske. Difor er det både sårt og leitt at visse personar innan kyrkja som vil ‘modernisera’ kyrkja, synest å tru at det må innebera å setja til sides tradisjonell kyrkjeleg ordbruk. Dei talar om at det er viktig med ‘marknadsføring av dåpen’ for å få opp interessa. Dei talar om at det må satsast meir på ‘relasjonsbygging’. Slik ordbruk er med på å svekja det heilage ved kyrkja; slik ordbruk vanheiligar det heilage. Og dei som gjer dette, er utruleg nok kyrkjas eigne folk. Det er i regelen dei same personane som er opptekne av at bønene må vera moderne og tidsaktuelle. Men det dagsaktuelle fremjar ikkje det opphøgde aspektet ved bønene. Viss ein vil at bøn-

nene i kyrkjerommet skal vera høgtidlege og allmenngyldige, er det i ei anna retning ein må gå. Då må ein satsa på det enkle, vakre, rytmiske, repeterande:

*Du som var i begynnelsen, gi oss liv
Du som alltid er, gi oss tro
Du som alltid blir, gi oss håp*

Sjå på desse to setningane: Gud skapte oss. Putin tok Krim. Dei har den same strukturen; det er det same enkle språket - subjekt, verb, objekt. Godt bønespråk og godt nyheitsspråk har mykje til felles. Det har same struktur. Men orda er ulike – det er Gud eller Putin, det er skapte eller tok. Høyr berre den enkle strukturen i bøna Vår Far, du som er i himmelen ... Det er den same strukturen som dei nyttar i det enkle, effektive dagsnyttsspråket.

Så me må halda fast: Dei enkle orda er dei meste høgtidlege orda. Tenk på ein tale ved ei bære; det er ingen der som bruker høfleg tiltale. Det ville sjokkera. Det er den aller enklaste tiltalen med 'du' som er det mest høgtidlege.

Truvedkjenninga i kyrkja er eit godt døme på ei tekst som for iallfall dei kristne er heilage ord: 'Eg trur på Gud Fader, eg trur på Jesus Kristus, Guds einborne son, eg trur på Den heilage ande ... ' Paulus var, overraskande nok, heller ikkje or vegen til å kunna få sagt sine ting. Han skreiv som kjent dette, i 1 Kor, 13: ' Så blir dei ståande desse tre – tru, von og kjærleik. Og størst av dei er kjærleiken'. Og kva med Forkynnaren:

'Det er ei tid for å så, det er i tid for å hausta, det er ei tid for å ta i fang, det er ei tid for å lata det vera.'

Abélard og Héloise levde i Paris, på tusentalet, samstundes med at Harald Hardråde styrde kongeriket Noreg. Ho var nonne, han var munk. Ho fødte ein son; Abélard vart kastret. Dei vart skilte frå kvarandre – for alltid. Men dei skreiv til kvarandre. Tekster er bevarde. Er dei tekstene heilage? Ikkje langt unna, vil eg påstå. Det er jordisk kjærleik – uttrykt med så sterke og vanlege ord at det er heilage ord. Gravene til dei to kan ein sjå i Paris den dag i dag; på kyrkjegarden Père Lachaise aust i byen. Dei to ligg der, saman med blant andre Edith Piaf og Frédéric Chopin.

Kjærleiken finst ikkje, om han berre er der som ei sterk kjensle. Han er alltid knytt til ord, begrep, forestillingar! Berre på den måten lever han – og berre slik overlever han, i det lange løp!

Humor finst i det opphøgde, det er rett. Men ikkje ironi. Ironien har si tid og sine stunder på andre arenaer. Ei kvinne på 47 år som forelskar seg i ein gut på 23, eller ein mann på 68 som forelskar seg i ei på 28 ... Slikt skjer, om enn det er sjeldan. I slike situasjonar og relasjonar slit ironien med å få plass. Stor kjærleik tyner nemleg ironien, men liten kjærleik kan avla ironi.

Håpet uttrykt i ord er heilagt. 'Håpet er hellig', sa forfattaren Henning Hagerup i eit intervju som stod i Klassekampen sist julaftan. Det var kort tid etter at eg hadde sagt ja til Bentein

Baardson om å snakka om det heilage frå ein språkleg synsvinkel. Eg tok det som eit teikn ...

Det Henning Hagerup uttalte, fekk meg til å tenkja på La Divina Comedia, skriven på 1300-talet. I kapitlet om Inferno let Dante det stå som innskrift over inngangen til helvetet: Lat all von fara. Det er så sterkt. Det kunne med rette ha stått over porten til Auschwitz. Men der stod det som kjent 'Arbeit macht frei!' – ein botnlaus hån mot dei menneska som vart frakta dit. Me menneske treng tru og von for å leva.

DEL 8

Då er me komne så langt i vandringa vår at eg vågar påstanden: Språket sjølv kan vera heilag. Det heilage språket er vakkert; det vakre er det heilage. Difor kan det heilage språket eksistera for alle, også for dei areligjøse og ikkje-truande. Då tenkjer eg på ein viss type ord, ord me alle har eit forhold til, som omtaler universelle og inderlege livsrøynslar: *lengtar etter, er glad i, inderleg og djupt, ta vare på di vakre sjel!* Eit eg og eit *du*, linja mellom menneske. Ta tre trivielle ord: *Me har kvarandre*. Dei er lette å latterleggjera, men då vanheiligar me språket! Difor heng del 8 og 9 i foredraget endå tettare i hop enn det foregåande; dei to siste momenta handlar om språket og kjærleiken; kjærleiken og språket.

Er ordlaus kjærleik mogeleg? Knappast. Alle elskande må dyrka kjærleiken sin gjennom snakking. For å bli

sterke må kjenslene finna ord. Språk. Og språket er i hovudet. Kjærleik er like mykje hjernespinne som hjartebank. Kjærleik er eit kulturprodukt med basis i kjønnsdrift; det er både sivilisasjon og natur.

Orda er det jordsmonnet som kjærleiken veks i. Orda held kjærleiken levande. Utan ordveksling dovnar og døyr det som er menneskeleg stort. Blir orda borte, står berre lengten att, åleine.

Alle menneske opplever ikkje kjærleiken, eller meir presist – den altopp-slukande kjærleiken. Kjærleik utan galskap er ikkje kjærleik, er det sagt. Det kan det vera noko i. Av same grunn inneber kjærleiken mykje sorg og liding. Me skal hugsa at liding og liden-skap er same ord!

Marie Takvam gav eit dikt overskrifta Den jordiske kjærleiken, og skreiv så deretter:

Kjærleiken lærer oss å tru, at me ser det inste lys i livet

Drepende og livgjevande er kjærleiken: Eitt med den høge sol!

Og Tor Jonsson skreiv slik:

Nærast er du når du er borte, noko er borte når du er nær.

Dette kallar eg kjærleik. Eg veit ikkje kva det er.

Me opplever her at diktarane prøver å uttrykkja det paradoksale og det utseielege. Det er sant: Me menneske vil begripa det som er ubegripeleg; me vil fatta det som er ufatteleg. Det er ikkje sikkert at språket maktar det heilt, men med språket kan me prøva.

Rettare sagt, diktarar prøver. Og det er når språket strekkjer seg, at det nærmar seg det heilage.

Kjærleikens ord er ord som strekkjer seg. Det er difor at kjærleiken, kanskje eg berre skulle seia det rett ut – forelskinga, det er difor at forelskinga er så langt frå det kvardagslege og allminnelege. Kanskje me òg skulle seia det rett ut - det er òg difor at ikkje alle menneske opplever den mektige og intense og uendeleg varierte kjærleiken. For kjærleik er ikkje éin ting, han er legio (mange), kanskje er det like mange kjærleikar som det finst menneske som har opplevd han. Det er truleg dét som er sant å seia.

DEL 9

Språket uttrykkjer håpet og kjærleiken i jordelivet. Det språket som gjer det, er heilagt - eller - det kan vera heilagt. Det er min bodskap, mitt evangelium, i dag. Kjærleiken, den sanne og sterke, blir uttrykt i nakne, sorgfulle, lukkelege ord. Det er dei orda menneske tyr til, søker hjelp hos, for å føra over kjenslene sine – frå eitt sinn til eit anna. Det er sjeledans når kroppane er nær som elskande, eller når mor og dotter er nær kvarandre, eller far og son. Då, i menneskets mest intense stunder, blir ord heilage.

Eg fann slike ord i vandrehallen på universitetet i Agder, på Gimlemoen. I marmorbenkene der er ord hogne inn. Nokre av desse marmorbenkene med inskripsjonar står òg ute på plenen, på campus. Utsmykkinga er laga av ei amerikansk kvinne. I gråsvart marmor har ho meisla inn linjer, til ettertanke og oppleving for vandraren som stansar opp. Verselinjene er det vakraste eg veit om, der oppe. Desse benkene, meiner eg, er den einaste staden på universitetet at det permanent står heilage ord:

*I walk in
I see you
I smile
I touch your hair
I bite your lip
I breath your breathe*

Litteratur:

- Lomheim, Sylfest og Nordby, Terje: Adam og Eros. Ord og uttrykk i bibel og mytologi. (Dreyer 2013)
- Otto, Rudolf: Das Heilige - Über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Rationalen. (Breslau 1917)
- Thomassen, Merete og Lomheim, Sylfest: Når dere ber. Om liturgisk språk og utforming av bønner til gudstjenesten. (Verbum 2013)

Å TA EN DÅRLIG PREKEN PÅ ALVOR

Lars Martin Dahl
Sokneprest i Grønland menighet
lars.martin.dahl@oslo.kirken.no

Kanskje du aldri har kjent på følelsen før? Den følelsen du får når en preken rakner. Når du ser livsgnisten ebbe ut av menigheten foran dine øyne, og du vet at her må noe gjøres, men det er som om du er handlingslammet – som å se en ulykke fra avstand, uten evne til å forhindre den.

Dette er fortellingen om en manusfri preken som lengtet etter et manus. En preken så ille at en fra benkene kom og forsøkte seg på noen trøstens ord etter gudstjenesten: «Takk for en fin preken.» Au!

MANGE GODE INTENSJONER

Det er gudstjeneste for små og store i Grønland kirke. Teksten handler om kvinnen som ble grepet i ekteskapsbrudd. Barnearbeideren og jeg har avtalt at vi skal ha en dialog oss i mellom, og inkludere barnas eventuelle spørsmål og synspunkter. Det har funket før og vil funke igjen. Muntlig og lett og leddig som fy! Barna er helt med fra første til siste stund.

Bandet som erstatter kantor denne dagen, har fått detaljert gudstjenestegenda med ord uthevet i rødt. Rødt ord betyr spill. Da blir det fin flyt i gudstjenesten, forklarer jeg. Bandet er dyktig, men i løpet av gudstjenesten begynner

de ikke å spille en eneste gang på rødt ord! Arrrrgh. Jeg kjenner at irritasjonen begynner å slite på min joviale, inkluderende snakke-med-barna-stil. Når barnesalme-klassikerne spilles på ugjenkjennelig vis, har presten lyst til å gå hjem, selv om han ikke har kommet i gang med sin manusfrie preken ennå. Prekenen begynner, og jeg spør barnearbeideren: Har du noen gang opplevd urettferdighet? Barnearbeideren forteller om noe selvopplevd som jeg ikke helt forstår hvorfor er urettferdig. Jeg er i full fart mot stupet, det er for sent å snu, og jeg klarer ikke å gjøre noe med det.

Kanskje du som leser dette aldri har hatt en slik dag på jobben. Jeg har ikke behov for å gå i detalj på hvor det gikk galt (overalt og hele tiden) og hvor ille prekenen ble, men Åse Brandvold, som var vitne til det hele, tok en dårlig preken på alvor og snakket med meg om den under kirkekaffen.

ÅSE I BENKEN

Åse deltar forholdsvis hyppig på gudstjenester, og særlig på barnearrangementer i menighetens regi. Hun har tidligere innrømmet at hun er letrørt når hun hører fine salmer og er glad i kirka. Hun er journalist i Klassekampen og skriver oftest om religion- og integreringssaker. Åse har blant annet som fag kristendom grunnfag og studier i kristen-slamsk dialog fra TF. Hennes bok «Asylmarsjen» om returnerte

asylsøker i Afghanistan kommer ut på Manifest forlag. Når jeg treffer henne på kirkekaffen er hun alt dette, men kanskje først og fremst en kirkegjenger med synspunkter som tar med barna i kirken.

Jeg satte pris på hennes ærlighet, og derfor møttes vi igjen på hennes kontor for å snakke på nytt:

HVA ER EN GOD PREKEN, ÅSE?

En god preken er noe man følger med på. Man må på et vis bli grepet, overrasket eller oppdage noe nytt. Det viktigste for meg er at teksten blir tatt på alvor, og at det vanskelige eller anstøtelige ikke blir forbigått i taushet, som om vi ikke har lagt merke til det.

Jeg kan huske en god preken lenge. Det er spesielt en preken jeg tenker på. Det var teksten om den syke ved Betesda. Presten gjenfortalte teksten og gjorde den syke til en irriterende og lite sympatisk person. Presten evnet å gi karakterene personlighet og de ble gjenkjennelige. Akkurat det aktualiserte hele fortellingen og åpnet den for meg. Jeg husker at jeg satt der og tenkte: Hvorfor er denne fortellingen i Bibelen? Og så var jeg i gang med å tenke videre på teksten og folk i mitt liv.

Prekenen hadde med teksten å gjøre, den var ikke for snar til å gi en konklusjon, og den var fri for anekdoter og alternative fortellinger som ofte kan komme i veien.

**DET VAR KANSKJE HER DU
MENER AT JEG SVIKTET I MIN
PREKEN OM KVINNEN SOM BLE
GREPET I EKTESKAPSBRUDD?**

Ja! Leste du teksten? Nei, du gjenfortalte den, tror jeg. Du ble i aller fall fort ferdig med den. Du begynte med en gang å snakke om noe annet, og så var teksten borte, og du ble abstrakt. Faktisk tok det en stund før jeg forstod at du snakket om akkurat den teksten. Det ble for abstrakt, og du mista barna med en gang.

**MEN HAR IKKE BARN EN
FORNEMMELSE AV HVA
URETTFERDIGHET ER?**

Kanskje, men teksten handler om å kaste stein. Alle barn i barnehagen har opplevd at noen kaster stein, sand eller leker.

Som en del av prekenen fortalte barnarbeideren om en selvopplevd erfaring med urettferdighet, men som jeg ikke forstod hvorfor var urettferdig, og jeg kunne ikke se hvordan den kunne henge sammen med bibelteksten. Jeg forstod ikke at fortellingene kunne sammenlignes eller ha noe særlig med hverandre å gjøre. Jeg forstår at det må være vanskelig å holde på barnas oppmerksomhet, men det gjorde dere ikke ved å bruke av fortellingen og de abstrakte begrepene.

**MEN IDEEN VAR AT DET
SKULLEVÆRE MUNTLLIG OG AT
FORTELLINGEN SKULLE KOMME
FRAM, NETTOPP FOR Å HOLDE
PÅ BARNAS OPPMERKSOMHET!
FORTELLINGEN ER BRUTAL,
OG JEG GARDERTE MEG
KANSKJE FOR MYE?**

Jeg forstår det, men jeg opplevde ikke at bibelfortellingen kom fram. Dere gikk rundt grøten, og jeg kjente nesten ikke fortellingen igjen.

Jeg leser mange folkeeventyr for datteren min, og selv om de kan var brutale og skremmende, så ender de godt, derfor kan jeg fortelle dem. Det ender godt! Det gjør det også med kvinnen som ble grepet i ekteskapsbrudd.

Jeg har sett en som har blitt steinet, og det er noe som fortsatt skjer rundt om i verden. Det er mobbens straffemetode. Det er virkelighet og det er konkret.

**PREKENEN VAR ET FORSØK
PÅ MUNTLLIGHET; HA
ØYEKONTAKT MED BARNA, FOR
SÅ Å KUNNEVÆRE I DIALOG
MED BARNA, PÅ ET VIS.**

Jeg liker muntllighet og at presten er fri for manus. Du er vanligvis flink til preke uten manus, men det er vel en risiko for at man kan prate seg bort. Kanskje det er mulig å lage manus for så å lære seg det utenat?

Jeg husker ting bedre når det fortelles og er muntllig.

Da jeg var ungdom gikk jeg tre år på

Steinerskolen. Der hadde jeg en lærer som aldri leste fra ei bok eller brukte notater i undervisningen. Hun var en mester til å fortelle, og jeg kan fortsatt huske mange detaljer fra hennes undervisning.

Da bestemor hadde søndagsskolen, fortalte hun bare. Hun kunne bibelfortellingene utenat. Både bestemor og læreren min var så trygge og nære, og jeg tror at det skapte trygghet hos meg og gjorde meg mottakelig. Blikkontakt er avgjørende om man skal snakke med barn og kanskje alle andre mennesker også.

Takk for samtalen!

NYE UTFORDRINGER

Jeg taler ofte uten manus og opplever at fordelene er store, men at det innebærer en risiko. Når jeg ikke har manus, er jeg ikke like utfordrende eller direkte. Jeg har ikke mulighet til å veie mine

ord like godt, og da merker jeg at jeg garderer meg mer. Til gjengjeld gir en manusfri preken langt større mulighet til spontanitet og kontakt. Flere ganger har jeg opplevd at noen har stilt meg spørsmål under preken.

Det å ha manus er heller ikke problemfritt. Enhver predikant bør vokte seg for egen poetisk fortrefelighet eller tendensen til det akademiske eller pompøse og affekterte. Åse nevner det å skrive en preken for så å lære seg den utenat. Jeg mente det ikke var realistisk, men det er noe jeg har gjort tidligere. Når jeg har hatt samtalepreken med konfirmantene, har vi lagd replikker og lært oss dem. En slik prosess krever tid, men av erfaring er det vel anvendte timer.

Om to uker skal jeg i ilden igjen. Denne gangen fri, men med manus i baklomma og bak pannebrasken. Klokere av skade.

I LENGSELENS, HÅPETS, UNDRINGENS, SÅR- BARHETENS OG HUD- LØSHETENS TID

Noen refleksjoner over den emosjonelle vendinga i nyere prekener

Merete Thomassen
Førsteamanuensis, Det praktisk-teologisk seminar
merete.thomassen@teologi.uio.no

Som nyutdanna prest hadde jeg lenge et sitat av Karen Blixen hengende over skrivebordet: «Selve længslen er et pant på, at det vi længes efter er til». Jeg syntes det var fantastisk flott. Det var ordet «længsel» som greip meg. Det var lite brukt i norsk kristen forkynnelse og bønnespråk på midten av 1990-tallet, perioden da jeg trådte mine første svarte og blankpussa prestesko. Det var forfriskende og nytt. Det var en annen måte å snakke om tro på enn de bastante og dogmatiske vendingene vi kjente. Det ga ansatser til å skape et språk for den uferdige og tilbakeholdte troen,

den troen som ikke våga seg innafor kirkens dører. Det ga også et språk til min egen usikkerhet som ung prest; jeg verken ville eller kunne være en autoritær forkynner som ga ferdigtygde svar på menneskers spørsmål, for disse svarea hadde jeg ikke sjøl. Men til gjengjeld hadde jeg mye længsel. Det var jeg ikke aleine om å ha. Jeg ønska både å alminneliggjøre og helliggjøre all den længselen jeg observerte hos meg sjøl og andre; længselen etter Gud, kjærlighet og mening. De første presteåra mine snakka jeg mye om længsel, særlig fra prekestolen, men også i de bønnene jeg skreiv til liturgisk bruk. Længsel var den nye vin.

POLEMIKKEN MOT DOGMATIKKEN

Jeg ble utdanna i en tid da den erfaringsnære teologien gjorde sitt inntog i academia og kirke. Den norske kirke hadde lenge, egentlig helt siden reformasjonen, men spesielt siden ortodoksien, vært prega av en dogmatisk og autoritær forkynnelse og liturgi: Guds ord skulle lyde klart og rent fra prekestolen, tilsynelatende uavhengig av hvilke livserfaringer menigheten satt med, og de liturgiske bønnene skulle belære menigheten om kristne trossannheter, heller enn å være reelle bøkker om Guds virke i verden. For mange av oss var ikke dette en farbar teologi. Vi ønska oss en kirke som kunne tolke livet akkurat sånn som det var, i all sin heshlighet og skjønnhet. De kontekstuelle teologiene og den liturgiske bevegelse klargjorde at verken teologien eller gudstjenesten skulle opprettholdes for dogmatikkens egen skyld. Tvert i mot skulle teologien utvikle seg nedenfra, og gudstjenesten skulle være erfaringsnær og feire at den inkarnerte Kristus var midt iblant oss, her og nå, eller «midt i livene våre», som mange prester formulerte det. For oss nyutdanna prester innebar det større oppmerksomhet på spørsmåla folk stilte, og mindre oppmerksomhet på kirkens tradisjonelle svar. I polemikk mot alle de konservative som stadig henviste til «Guds klare ord», valgte vi, som et motsvar, å snakke om undring og lengsel. For oss lå det en sterk protest mot pietismen i å velge den åpne og emosjonelle retorik-

ken. Vi ville formidle folkekirketeologi, skapelsesteologi og erfaringsteologi. Den dogmatiske forkynnelsen representerte det motsatte av det vi verdsatte. Emosjoner og dogmer endte dermed opp som motsatte størrelser.

DEN EMOSJONELLE VENDINGA

I dag snakker jeg lite om lengsel. I alle fall svært sjelden. Hvis jeg hører det brukt i kristen retorikk, får jeg en helt andre assosiasjoner enn jeg fikk på midten av 90-tallet. Hvorfor? Det er flott å lengte, og lengsel er et vakkert ord. Det er et sentralt begrep i den kristne troen. Paulus snakker for eksempel om skapningen som sukker av lengsel etter forløsning. Lengsel etter Gud er noe annet enn en bastant og skråsikker tro. Ved å snakke om det som ikke er skråsikkert, kan presten åpne for en forkynnelse som ikke trer en presumpativ sannhet ned over hodene på folk. Likevel unngår jeg å bruke ordet hvis det ikke er helt nødvendig.

Det er det flere grunner til. Jeg har rett og slett brukt det for mye sjøl. Og jeg har hørt det for ofte i kristen forkynnelse de siste tjue åra. Dessuten har jeg både brukt og hørt for mange ord som befinner seg i det samme retoriske segmentet; anti-dogmatiske ord som undring, drømmer, savn og livsmot. Jeg unntar ikke meg sjøl fra denne kritikken. Som prest i tjue år har jeg stadig brukt alle disse orda sjøl. Dette er ord som kretser omkring emosjonelle tilstander eller egenskaper der ingen svar

tas for gitt, der ingen absolutte sannheter finnes, og der det er den enkeltes indre liv som blir terrenget som det kristne budskapet skal utspille seg i. Retorikken henvender seg til menneskets følelser. Den konstruerer et menneske som igjen og igjen omtales som sårbart, skjørt og hudløst. Dette ligger sjumilssteg unna den tradisjonelle lutherske forkynnelsen av lov og evangelium. For å bruke klassiske retoriske begreper, kan vi si at forkynnelsen har gått fra rein logos til rein patos.

Jeg mener det er sakssvarende å snakke om en emosjonell vending i norsk teologi. Det kan se ut til at emosjoner assosieres med teologi nedenfra, mens dogmer assosieres med teologi ovenfra. Hvem vil ha teologi ovenfra? Ikke mange. Og da ser det ut til at det er emosjonene som gjenstår som alternativ. Da må vi spørre: Er emosjonell teologi motsatsen til livsfjern og autoritær teologi? Er det dette vi har å tilby; undring, lengsel, drømmer og det særlig mangetydige ordet håp, som jeg skal drøfte seinere i artikkelen?

DET PRODUKTIVE MENNESKESYNET

Risikoen ved den emosjonelle liturgiske retorikken har jeg drøfta i boka «Når dere ber. Om liturgisk språk og utforming av bønner til gudstjenesten» (Verbum 201). Her analyserer jeg utviklinga i nyere bønnespråk. I «Når dere ber» påpekte jeg at det nye bønnespråket som utvikla seg i forlengelsen

av Det annet vatikankonsil, den liturgiske teologien og de kontekstuelle teologiene, representerte et markant brudd med eldre bønnespråk. For Den norske kirkes del vokste det nye bønnespråket fram som et motsvar til et luthersk bønnespråk som mer var prega av belæring enn bønn. Et oppgjør med den norske varianten av luthersk bønnespråk var i og for seg ikke noe stort tap, men det mange nok ikke så, var at det kristne menneskesynet og gudsbildet så ut til å bli kasta ut med badevannet.

I boka skreiv jeg om en utvikling langs to linjer i det nye bønnespråket: dels går språket i retning av større og større vekt på å skape bestemte emosjonelle tilstander, dels går det i retning av at mennesket påtar seg uforholdsmessig stort ansvar for de destruktive kreftene i verden, det ondes problem iberegna. Jeg så dette i sammenheng med modernitetens forestilling om mennesket som et autonomt subjekt som var i stand til å konstruere sitt eget liv i overveiende grad. Autonomi kan det ligge stor frihet i, for mulighetene for den enkelte til å oppnå sine mål og påvirke verden, er tilsynelatende ubegrensa. Det moderne menneskesynet legger også vekt på den individuelle originaliteten. Hvert enkelt menneske oppfordres til å finne sitt originale og autentiske uttrykk og å være lojal mot seg sjøl og sine egne verdier, ikke mot kollektive normer og ytre autoriteter. Dette kan i første omgang se ut til å være et lyst og optimistisk menneskesyn. Men moder-

nitetens menneskesyn kan også være brutalt. Dette menneskesynet har fått flere navn, blant annet nykapitalistisk og nyåndelig. I dette blir vi til sjuende og sist vår egen lykkes smed. I stedet for å innse at vi mennesker er relativt like, og at det er mer enn godt nok å være helt alminnelig, blir vi stadig pålagt forventninger om at vi skal realisere vårt unike potensiale. I stedet for å akseptere at vi henvist til de grensene som er satt for oss, får vi høre at vi kan sprengre dem, bare vi er målretta nok. Det gjelder alt fra å bekjempe kroniske, endatil dødelige sjukdommer, til å realisere alle drømmer om karriere, fritid og relasjoner, kjærlighetslivet medregna.

For teologiens del får dette til dels dramatiske konsekvenser. I stedet for å vende oss mot en guddom som er større og annerledes enn oss sjøl, og som kan hjelpe oss på måter vi ikke er i stand til å hjelpe oss sjøl på, henvises vi til å finne hjelpa i oss sjøl. I motsetning til det klassiske kristne menneskesynet der mennesket er mottakere av menneskeverdet, gudbilledligheten, kjærligheten, nåden, velsignelsen og frelsen, gitt oss av Gud, ene og alene fordi Gud ønsker å gi oss det, er modernitetens menneskesyn et produktivt menneskesyn. Her ligger vårt verd i hva vi produserer av resultater, det være seg av emosjoner, helse eller kapital. Det mottakende menneskesynet er i nyere bønnespråk er sterkt utfordra av det produktive menneskesynet. Og det kristne gudsbildet der Gud er utenfor mennesket, er

i visse tilfeller influert av et nyåndelig gudsbilde, der de guddommelige krefte oppfattes som et iboende potensiale i mennesket som må forløses.

KONFORM ORIGINALITET

Det krever noen tankemessige runder å forstå sammenhengen mellom den emosjonelle vendinga og det produktive menneskesynet. Men desto viktigere å ta disse rundene, for dette handler ikke «bare» om språklige virkemidler, men om viktige teologiske problemstillinger. Mange av trekka fra bønnespråket er, ikke overraskende, overførbare til prekenspråket. Det finnes viktige forskjeller. Prekenspråket er friere, det er predikantens personlige uttrykk, og det er store variasjoner predikanter imellom både i teologi og uttrykksform. Dessuten spiller kjønn, alder, dialekt, geografisk tilhørighet og andre variabler en rolle. Men norske prester er langt på vei prega av de samme teologiske strømningene. Dessverre (eller heldigvis) er vi ikke så originale som vi liker å tro, og mange av tendensene er trolig å finne hos en rekke predikanter. Noe av det som preger mange av oss, er jakta på det originale og autentiske uttrykket. Når presumptivt originale og autentiske predikanter ender opp med å snakke om livets sårbarhet, menneskenes hudløshet, våre drømmer, vårt håp, vår lengsel og vårt livsmot, i preken etter preken, er det ikke så originalt mer. Vi snakker om «livene våre» (for øvrig en idiomatisk feil, jfr. medforfat-

ter Sylfest Lomheim i «Når dere ber», det heter «livet vårt!»), vi er «rause og inkluderende», vi ber om «robuste og bærekraftige fellesskap» og overser at vi dermed bruker den mest innholdstomme politikerretorikken i prekenene våre. Vi dveler, lengter og undrer oss. Jeg lurer iblant på om vi holder på å undre oss inn i det totale tankespinn. Lista kunne vært mye lengre. Og den endrer seg hele tida. Men akkurat nå er det drøm, lengsel, sårbarhet, hudløshet, raus, robust, mot, undring, lengsel og håp som er «Topp 10» på landets prekestoler, tør jeg påstå.

ET NYTT KANAANS SPRÅK

Når jeg holder foredrag for prester om gudstjenestespråket, kommenterer jeg ofte at det på mange måter skjærer meg i hjertet å være så kritisk til disse orda. De er jo så flotte! De representerer så mye av det som er viktig i min egen og andres teologi. Jeg har så sterkt forhold til dem sjøl, og verdiene i innholdet er umistelig. Å være raus er overmåte viktig. Vi holder ikke ut en hverdag uten raushet. Vi trenger å erkjenne vår egen og andres sårbarhet. For livet er sannelig skjøre saker. Og ikke minst trenger vi håpet. Hvordan skal vi ellers holde ut? Hver for seg er disse orda vakre og fulle av umåtelig viktig innhold. Og de er svært kraftfulle – når de brukes med måte. Den språklige innvendinga mi mot denne retorikken er først og fremst

at den overforbrukes. Én preken om raushet er fabelaktig. Men ikke søndag etter søndag. Det samme gjelder hvert eneste av de andre orda. Orda er flotte, men retorikken er ofte for ensidig. Den beste måten å ødelegge et ord på, er å overforbruke det. Dette veit alle språkfolk. Men prester kan se ut til å tro det motsatte; mange av oss har en tendens til å forelske oss i visse ord, og da bruker vi dem en masse. Iblant kommer hele slagerparaden på løpende bånd. «I lengsel og undring kommer vi hudløse med de sårbare livene våre og ber om mot, håp og drømmer om det gode». For en del tilhørere er det et evangelium å høre formuleringer som dette. Det ligner ikke noe annet de har hørt, og det treffer dem midt i hjertet (eller i livene deres...). Mens andre logger av når de hører formuleringer som dette. Mange har hørt det for ofte i for mange sammenhenger. Det er faktisk ikke engang et særlig kristelig budskap. Det er allment ideologisk gods som flyter rundt i nyåndelighetens og nykapitalismens kjølvann, og som like godt kan drive i land i et finanskonsern, på et yogakurs eller hos en coach. Ett av mine mange spørsmål er om vi ikke i all vår iver etter å være erfaringsnære, anti-dogmatiske og nyskapende, er i ferd med å skape et nytt Kanaans språk som riktignok er tilsynelatende udogmatisk, men som risikerer å henvise menigheten til seg sjøl og ikke til Gud.

ERFARINGER ER MER ENN EMOSJONER

Et språk som gjentar seg, er for så vidt til å leve svært godt med – hvis det er godt. Mange av de gamle orda er ofte de mest slitesterke; kjærlighet, arbeid, hjem, liv og død er ord som ikke slites. De er enkle og usammensatte, og de har overlevd de fleste språklige trender. Det er trolig i seg sjøl en indikasjon på at de er gode. Hvorfor det er sånn, veit jeg ikke. Dette er filologenes fagfelt, og jeg kan ikke forklare det. Den språklige innvendinga mi gikk på overforbruket, men den teologiske innvendinga mi dreier seg om hva det gjør med oss å forbli i emosjonsspråket. Dette språket har vært en viktig reaksjon på det autoritære og relativt livsfjerne språket, og det har vært betimelig med en fornyelse av språket og teologien. Men jeg har antyda tidligere i artikkelen at det er en tendens til å konstruere en dikotomi mellom emosjonalitet og teologi nedenfra på den ene sida, og dogmatikk og teologi ovenfra på den andre sida. Kanskje vi må se nærmere på denne dikotomien? En erfaringsnær teologi er ikke det samme som en emosjonell teologi. Erfaringer er mer enn emosjoner. Heller ikke er en dogmatisk teologi det motsatte av en erfaringsnær teologi. Et menneske som får tilsagt sine synders nådige forlatelse på Jesu Kristi ord og befaling, har en erfaring god som noen. Sjøl om tematikken og

retorikken er dogmatisk og språklig tradisjonell, er dette en like gyldig erfaring som erfaringa av å være sårbar. En predikant som forkynner nåde for syndere og håpet om det evige liv, snakker ikke mindre erfaringsnært enn en som forkynner hudløshet og undring. Riktignok er det svært viktig å jobbe med språket og teologien så den tradisjonelle retorikken ikke fungerer som innholdstomme repetisjoner av gamle formuleringer. I så fall forblir det et Kanaans språk. Men dogmatikk og erfaring er ikke dikotome størrelser. Synd og skyld er gyldige erfaringer. Tilgivelse og nåde er erfaringer. Liturgi er erfaring. Sakramentene er erfaring. Og frelse er erfaring. Ingenting av dette er livsfjernt. Alt dette er erfaringer av teologi nedenfra; erfaringer der alminnelige prester møter mennesker som lever alminnelig hellige og syndige liv. Det trenger absolutt å konkretiseres i et språk som gir mening for folk. Men det er like fullt erfaringer. For noen er det sterke emosjoner knytta til dette, for andre ikke. Men det er ikke graden av emosjoner som avgjør om det er gyldige erfaringer.

HÅP

Jeg vil bruke «håp» som et eksempel på et ord som brukes svært ofte og upresist i nyere prekener. Det finnes i både substantivisk og verbal form. Substantivet håp er riktignok ikke nødvendigvis en

følelse, men det kan skape følelser. Å håpe er et verb, og dermed en handling. Men som regel brukes verbet for å uttrykke en «pre-tilstand» som skal føre til nye handlinger, eller oppnå visse mål. Jeg har hørt tallrike eksempler de siste femten åra der både substantivet og verbet har opptrådt hyppig i prekenen. Men jeg til gode å høre presiseringer av hva håp kan være, og hva det ikke er. Ikke sjelden har prekenene munna ut i retorisk påstander: «Jesus kom for å gi oss håp», eller «Vi må aldri slutte å håpe».

Ja vel. La oss se nærmere på dette. Hva er håp? Hva er den teologiske betydninga? Hvordan har begrepet vært brukt i ulike sammenhenger? Hva er den allmennkulturelle oppfatninga? Jeg skal antyde noen ulike anvendelser av håp:

-I sjøhjelpslitteraturen oppfordres mennesker til aldri å gi opp håpet, uansett hva det måtte dreie seg om. Mennesker med uheldbredelige sykdommer av fysisk og psykisk art, eller med vanskelige kjærlighets- og samlivsprosjekter, eller med ambisiøse karriere- eller kunstnerdrømmer får høre at alt er mulig, bare de ikke gir opp håpet. Tvil er gift. Den saboterer alt håp.

-I land og regimer med krig, fattigdom og undertrykkelse oppfordres mennesker til å ikke gi opp håpet. Flere av de viktigste stemmene i vår tid har holdt kampen for rettferdighet levende ved å insistere på håpet som den viktigste krafta for å vinne – og de har vun-

net. I Martin Luther Kings tale «Eg har ein draum», som er gjengitt annesteds i dette nummeret av NNK, sier han blant annet: «Lat oss ikkje vandra i vonløysa sin dal; det seier eg, mine vener. Og endå om me møter vanskar i dag og i morgon, vil eg likevel ha ein draum.... Med denne trua skal me hogga ut steinar av håp frå vonløysa sitt fjell.»

-På gata, blant rusmisbrukere, uteliggere og prostituerte, forkynnes håpet av Frelsesarmeen, Kirkens bymisjon, lokalmenigheter og enkeltpersoner; håpet om at det kan være mulig å rehabiliteres til et liv uten daglig vold og fornedrelse. Noen ganger lykkes det. Men ofte lykkes det ikke.

-Til de bortførte i Babylon lød budskapet fra Gud gjennom profeten Jeremia: «For jeg vet hvilke tanker jeg har med dere, sier Herren, fredstanker og ikke ulykkestanker. Jeg vil gi dere fremtid og håp».

-Til menigheten i Roma sa Paulus: «For i håpet er vi frelst. Et håp vi alt ser oppfylt, er ikke noe håp».

Noen av disse anvendelsene framstår som realistiske, andre ikke. Noen håp er konkrete og dreier seg om noe som skal skje i nær framtid, andre håp er eskatologiske. Om noen av anvendelsene veit vi at målet ble nådd; De bortførte i Babylon kom hjem igjen fra eksilet, de amerikanske borgerrettsforkjemperne vant en viktig seier, noen av rusmisbrukerne ble rehabilitert, andre greide å realisere drømmen om å leve av de kunstneriske talentene sine. Mens

folk og grupper en skulle tro ville greid å oppnå det de håpa på, greide det ikke. Graden av realisme i håpet henger ofte ikke sammen med det som faktisk ble oppnådd. Alt i alt er håp noe som brukes upresist og udefinert. Det ligger sjølsagt i håpets natur at det er både upresist og udefinert. Men er alle disse eksemplene på anvendelse av håpsbegrepet uten videre gode?

ET DESTRUKTIVT HÅP?

Den eneste konklusjonen jeg ønsker å trekke av disse eksemplene, er at håp anvendes på ulike måter. Noen ganger er håpet en kraft som gir mennesker styrke til å vinne en kamp som ser umulig ut. Andre ganger lykkes ikke kampen, tross all verdens håp. I noen av anvendelsene peker håpet fram mot det hinsidige. Det skal likevel gi styrke til å holde ut store vanskeligheter her på jorda. I visse tilfeller er håpet destruktivt. Iblant må mennesker få hjelp til å realitetsorientere seg. Noen trenger kanskje å høre at de neppe kan leve av kunstnerdrømmen eller fotballspillerdrømmen, fordi de ikke er mer enn alminnelig begava. Andre trenger hjelp til å forsone seg med at livssituasjonen ikke vil bli bedre, snarere verre. Ikke alle sykdommer lar seg helbrede, verken av medisinsk ekspertise eller tankens kraft. «Eit stort og destruktivt håp slo ned i meg» sa Lars Amund Vaage i et intervju om den sjølbiografiske romanen «Syngja», der han forteller om hvordan en optimistisk atferdpsykolog

forespeila ham at den autistiske dattera hans kunne bli frisk, bare han trente iherdig nok med henne. Det skjedde sjølsagt aldri. For ham og mange andre ble håpsbudskapet en forbannelse. Mens for andre igjen er det viktig å høre at de ikke skal fortvile. Verden går ikke under sjøl om de er arbeidsledige eller nyskilte. Det kommer bedre tider etter dette! Og alle trenger å høre at sjøl om dette livet er vanskelig, og sjøl om det er mye vi ikke forstår, har Gud aldri forlatt oss, men har gitt oss et håp om en ny himmel og ny jord.

Jeg frykter at mange i menighetene hører sjølhjelps betydninga av ordet håp når predikanten ikke presiserer hva håp kan bety. Resepsjonen av «Jesus kom for å gi oss håp» og «Vi må aldri slutte å håpe» er mangetydig. Formuleringer som dette kan skape destruktive forventninger om at noe som aldri vil bli bedre, likevel kan bli bedre, bare den enkelte håper nok. Det legger stein til byrden. På den annen side kan det være akkurat dette et menneske trenger å høre for å holde ut en vanskelig tid. Poenget mitt er at vi veit lite om hvordan det vi sier, blir oppfatta. Men noe veit vi, og det er at sannsynligheten er stor for at tilhørerne er påvirkta av det tankegodset som vi alle, prestene også, er mer eller mindre påvirkta av, og at faren er stor for at det er det produktive menneskesynet som bekrefte: «Bare jeg håper hardt nok, vil jeg nå målet. Når jeg ikke målet, er det min egen skyld». Det samme gjelder de andre orda jeg

har brukt som eksempler: Drømmer kan være viktige, men det kan sannelig være minst like viktig å våkne opp, ta seg sammen og realitetsorientere seg. Det er riktig at vi alle iblant er sårbare og hudløse, men vi er da ikke så gebrekkelige! De fleste er også relativt seige. Like fullt er lengsel viktig. Men det er minst like viktig å være takknemlig for alt det vi faktisk har, for alt det som er gitt oss – av nåde. Kort sagt: Livet er ingen frøkensport. Men vi er heldige som har fått det. Og det er adskillig hardere for andre enn for oss middelklassemenesker som har penger og tid å bruke på sjølrealisering.

Det er vanskelig å se hva som står på spill i nyere prekenspråk, annet enn emosjonene våre. Jeg lengter ikke tilbake til helvetesforkynnelsen, Gud forby, sjøl om den fritok mennesker fra å være tvungne til bære sin egen lykke. Men jeg tror det står andre og viktigere ting på spill for mennesker i dag. Jeg tror det

er på tide å børste støv av orda synd, anger, tilgivelse, nåde og frelse. Jeg tror det er på tide å dekonstruere dikotomien mellom erfaringer og emosjoner på den ene side, og dogmatikk og autoritær teologi på den annen side. Jeg synes prester snart skal gi seg sjøl lov til å slippe å være så nyskapende og originale. Vi har allerede et språk som er metta med symboltunge metaforer og slitesterke ord. Kanskje det er godt nok?

Noen referanser:

Fyllingsnes, Ottar: «Dette er ein sørgjesong».

Intervju med Lars Amund Vaage. I Dag og Tid 14.09.2012

Thomassen, Merete: «Gudstjenesten som speiling av det individuelle eller kollektive subjekt? Om gjenkjennelseskriteriet i liturgisk reformarbeid» i Kirke og Kultur 06/2008

Thomassen, Merete og Lomheim, Sylfest: Når dere ber. Om liturgisk språk og utforming av bønner til gudstjenesten. Verbum 2013

EG HAR EIN DRAUM...

Martin Luther Kings tale i Washington i august 1963

Omsett av Sylfest Lomheim og framført i Kristiansand domkyrkje den 26. mars 2014 og i Søgne kyrkje den 26. oktober 2014, begge gonger saman med Duke Ellingtons stykke Sacred Concert. Midt-delen i stykket er ein suite med tittelen Freedom.

Sylfest Lomheim
Professor i norsk, Universitetet i Agder
sylfest.lomheim@uia.no

Eg kjenner ei lukke her i dag, over å vera saman med dykk om det som vil gå inn i historia som den største mønstringa for fridom i heile saga til nasjonen vår.

Me kan ikkje gå åleine. Medan me går, må me lova kvarandre at me alltid ser framover. Me må ikkje sjå oss tilbake. Det er dei som spør tilhengjarane av borgarrettane: Når blir de nøgde? – Me kan aldri vera nøgde så lenge det finst svarte som er offer for ubeskriveleg politiforakt. Me kan aldri vera nøgde så lenge kroppane våre luter av slitsame reiser, for di me ikkje kan ta inn på motell ved motorvegen eller på hotella

i sentrum. Me kan ikkje vera nøgde så lenge mobiliteten til oss svarte betyr å flytta frå ein liten getto til ein større. Me kan ikkje vera nøgde så lenge barna våre blir fråtekne si sjølvkjensle og frårøva si verdigheit framfor skilt som forkynner: Berre for kvite!

Me kan ikkje vera nøgde så lenge svarte i Mississippi ikkje kan stemma og svarte i New York ikkje har nokon å stemma på. Nei - me er ikkje nøgde! Og me vil ikkje vera nøgde før rettferda renn som ei mektig elv.

Eg er ikkje uvitande om at fleire her i dag kjem frå store pinsler, somme har kome frå stader der fridom ikkje finst – fridommen har vorte banka sund av

forfølging og knust av brutalitet. De som er her i dag, er veteranar i å tola liding. Vend attende til Mississippi, vend attende til Louisiana, vend attende til Sør-Carolina, vend attende til Georgia, vend attende til Alabama, vend attende til slum og getto i våre byar i nord – gjer det, med vissa om at situasjonen vår kan og vil bli endra.

Lat oss ikkje vandra i vonløysa sin dal; det seier eg, mine vener. Og endå om me møter vanskar i dag og i morgon, vil eg likevel ha ein draum. Ein draum med røter djupt i den amerikanske draumen.

Eg har ein draum om at ein dag skal denne nasjonen reisa seg og leva etter trussetninga som me alle kan: ”Denne sanninga held me for å vera sjølvsagd – at alle menneske er skapte like.”

Eg har ein draum om at ein dag, i dei raude sørhellingane i Georgia, skal sønene til tidlegare slavar og sønene til tidlegare slaveeigarar setja seg ned rundt brorskapens bord.

Eg har ein draum om at endåtil staten Mississippi, der urettferd rår, der undertrykking herskar, at staten ein dag blir omforma til ein oase av fridom og rettferd.

Eg har ein draum om at mine fire små barn ein dag skal leva i eit land der dei ikkje blir vurderte ut frå farge på

huda, men ut frå kven dei er som menneske.

Eg har ein draum i dag!

At ein dag, nede i Alabama, med alle sine rasistar, med ein guvernør som snakkar om at visse menneske er i ei ’mellomstilling’ – ein dag der i Alabama skal svarte gitar og svarte jenter ta kvite gitar og kvite jenter i hendene, som søsken.

Eg har ein draum i dag!

At kvar djup dal skal bli løfta opp, at kvart høgdedrag og kvart fjell skal bli jamna ut, at uframkomelege stader skal bli sletter, at krokute stader skal bli retta ut, at ”Herrens ære skal bli openberra for oss, slik at alle menneske kan sjå Hans herlegdom!”

Dette er vår von, dette er vår tru – som eg vender tilbake til Sørstatane med.

Med denne trua skal me hogga ut steinar av håp frå vonløysa sitt fjell. Med denne trua skal me forandra dei stygge klangane i nasjonen vår til ein vakker symfoni av brorskap. Med denne trua skal me arbeida saman, be saman, kjempa saman – i vissa om at me ein dag skal bli frie.

Viss Amerika skal bli ein stor nasjon, må dette skje. Det må bli sant.

Så lat fridomen ringja frå høge nutar i New Hampshire, lat fridomen ringja frå dei majestetiske fjella i New York, lat fridomen ringja frå høgdedraga i Pennsylvania, frå dei snødekte toppane i Colorado, frå dei runde åsane i California. Frå kvar einaste fjellside i dette mektige landet skal me lata fridomen ringja!

Og når dét hender, når fridomen ringjer, når det ringjer frå kvar ei bygd,

frå kvar einast by og kvar einast stat, då – då - kan me hasta fram til den stunda då alle Guds barn på jord, svarte, kvite, jødar og kristne, protestantar og katolikkar, kan ta kvarandre i hendene og syngja den gamle negro spiritual-songen:

Endeleg fri! Endeleg fri! Takk allmektige Far, me er endeleg fri!

NYTTÅRS DAG

Nyttårsdag / Jesu navnedag - søndag 1. januar 2015

Evangelietekst: Matt 1,20b–21 *Navnet Jesus, han skal frelse*
Lesetekster: Salme 103,13–18 *Forgjengelighet og miskunn*
Apg 4,8–12 *Ikke noe annet navn*

Salmeforslag: 83 Saligheten er oss nær, 84 Gamleåret seig i hav (obs: samme melodi som nr. 83), 86 Navnet Jesus, 72 Vem har tänt den stjärnan, 63 Det lyser i stille grender, 58 Kling no klokka, 39 Høyr kor englar syng frå sky,

Bettina Eckbo
Prest, Eidsskog
bettinaeckbo@hotmail.com

Lille Josef Timmermann fikk en mærkelig hustru han...

I en dröm fick Josef tröst då han hörde ängelns röst...

Slik synger Adolf Fredrik Bachkør vakkert om Josef i bibelvisen om ”Josef Timmermann”.

Det er fint at Josef har fått litt mer plass i rampelyset de siste årene.

På denne dagen er det Josefs drøm og engelens bud til ham som er prekenetekst:

Akkurat idet Josef hadde bestemt seg for å skille seg fra Maria, kom en Herrens engel til ham i drømme og fikk ham til å ombestemme seg. Vær ikke

redd, Josef!

Skal vi tro Matteus hadde jødene stor tro på åpenbarelsen i drømmer den gangen. Matteus nevner seks drømmer til sammen i evangeliet:

1,20 (Josefs første drøm, om å bli hos Maria og Jesusbarnet)

2,12 (Vismennene som blir varslet om å ikke vende tilbake til Herodes etter at de har levert gavene)

2,13 (Josefs andre drøm, om å reise til Egypt)

2,19 (Josefs tredje drøm, om å reise tilbake til Israel)

2,22 (Josefs fjerde drøm, om å reise til Galilea/Nasaret i stedet for Judea)

27,19 (Drømmen til Pilatus' kone

under rettsaken mot Jesus)

Når Josef har fått fire drømmer i samme evangeliet, tyder det på at han var ansett for å ha den profetiske seergave. Han festet tiltro til drømmesyntet sitt, og forstod gjennom drømmene at Jesus var Messias, jf. Immanuelsprofetien fra Jes 7,14.

En assosiasjon til dagen kan være vår behandling av drømmer (men kanskje ikke som hovedtema). Tror vi at Gud kan komme til oss i drømmer i dag?

Hvilke rolle gir vi drømmer i dag? Er det bearbeiding? Kan vi som Freud tenke at koffertene og andre ting er symboler på underliggende behov? Eller er det kun et virrvarr av følelser og opplevelser som sauser seg sammen?

Engelen sier til Josef: ”Hun skal føde en sønn,” ikke som i Luk 1,13 hvor det sies til Sakarja om Johannes at Elisabeth skal ”føde deg en sønn.”

”Du skal kalle ham Jesus” – det samme navnet som engel Gabriel nevnte for Maria i Luk 1,31. Der tituleres Jesus med ytterligere titler: 1) personnavn, 2) fornedrelesnavn, 3) frelsersnavn, 4) opphøvelsesnavn. Jf. Fil 2,10 hvor det står: ”I Jesu navn skal derfor hvert kne bøye seg, i himmelen, på jorden og under jorden.”

Videre står det i Matt. 1,21: ”... for han skal frelse sitt folk fra deres synder.”

Navnet Jesus er en gresk form av et vanlig jødisk navn, *Jeshu'a* (aramaisk, hebr. *Jehoshu'a*, 'Gud frelser'). Dermed fungerer 1,21b som en forklaring på at nettopp Jesus er det rette navn på dette

barnet, fordi han er Frelseren.

Samtidig forklares det hva Jesus/Messias skal gjøre: Han skulle ikke frelse fra ytre fiender, men fra synd. Frelse ikke i synden, men *fra synden*.

Han skulle gjøre og være det hans navn betyr: Frelser.

DENNE DAGEN ER JESU NAVNEDAG.

I følge Lukas ble Jesus offisielt gitt navnet ved omskjæringen etter åtte dager (Luk. 2,21). Hos Matteus er det Josef som gir ham navnet Jesus... ”og du skal gi ham navnet Jesus...”

Og han gav ham navnet Jesus” (Matt. 1,21; 1,25).

Vi følger tradisjonen etter Lukas og feirer Jesu navnedag etter 8 dager.

Her er det også en spennende link til vår dåpstradisjon, hvor navnet til barnet ble offentliggjort og stadfestet i dåpen.

Her på bygda kan jeg enda høre noen omtale dåpen som dagen ”når barnet får navnet sitt.”

LESETEKSTENE OG FORTELLINGSTEKSTEN:

Mens preteksten holder seg til selve navnegivningen, får vi et annet blick på navnet Jesus i leseteksten fra Apostlenes gjerninger. Her er det navnet Jesu helbredende evner som står i fokus. Peter og Johannes er blitt fengslet og brakt for Rådet for å bli forhørt: ”Med hvilken kraft og i hvilket navn har dere gjort dette (altså undervist, forkynt

og *helbredet*)?” (Apg. 4,7) Så starter leseteksten hvor Peter svarer at det er ved navnet Jesus Kristus. Det finnes ikke frelse i noen annen.

Når det gjelder leseteksten fra Salme 103 gir den meg i første øyekast en helt annen assosiasjon, nemlig begravelser. Men det kan være en fin tekst på denne dagen når fokus legges på 103,17-18, om Herrens miskunn som er fra evig-

het til evighet og om hans rettferd som når videre utover i slekta, barnebarn osv.

Fortellingsteksten er hele fortellingen fra Matteus om Jesu fødsel, inklusiv prekenteksten. Kanskje morsom å lese når alle har juleevangeliet fra Lukas så ferskt i minne?

Lykke til!

KRISTI ÅPENBARINGSDAG

Kristi åpenbaringsdag – søndag 4. januar 2015

Evangelietekst: Luk 2,40–52 *Jesus som tolvåring i tempelet*

Lesetekster: Jes 49,1–7 *Et lys for folkeslag*

Rom 15,4–6 *Håp som skriftene gir*

Salmer: Til åpning: 90 Deilig er den himmel blå; Dåp: 591 Det skjer et under i verden; Mellom tekstlesningene: 97 Lat oss lova Gud for gåva
Etter preken: 102 Vi skal se deg Herre Jesus; Nattverd: 261 Der mange skal komme fra øst og fra vest; Avslutning: 690 Reis deg, Guds menighet!

Åste Dokka

Stipendiat, Det teologiske fakultet
aste.dokka@teologi.uio.no

Kristi åpenbaringsdag ble tidligere kalt Helligtrekongersfest. Dagen er mange steder markert med juletefest, som en del av eller i forlengelse av gudstjenesten. Motivet med konger og kongenes gaver gjør dagen til en fin dag for gudstjenester rettet mot barn. De fleste menigheter har stedege tradisjoner, og for dem som ikke har det finnes det god inspirasjon lett tilgjengelig. For denne type gudstjenester vil det være naturlig å preke over fortellingsteksten snarere enn prekenteeksten. Fortellingsteksten er Matt 2, 1-12, med stjerne, gull, røkelse og myrra og alt det en familiemesse kan ønske seg. Andre steder vil prekenteeksten, Luk 2, 40-52 være et mer interessant valg. Denne teksten om-

handler den unge gutten Jesus i samtale i tempelet. Uansett om fokuset er om tolvåringen og åpenbaringen eller den nyfødte og de vise menn, er det en dag for nysgjerrighet, søken, reise og overraskelse. Jeg velger her å knytte noen tanker til fortellingsteksten

MATTEUS 2, 1-12: HISTORIENS MEST BERØMTE BARSLSVISITT

Teksten beskriver er en etterfeiring av Jesu fødsel, historiens mest berømte barselsvisitt. Dermed gir det god mening å tematisere fødsel og det nye livet denne dagen. Har man dåp er temaet velkomment: Verdens vanligste under, det nye lille mennesket i våre hender, er verdt både en høytidelig dåp, en familiefearing og at tre konger reiser langt for å titte på. De vise menn er interes-

sante skikkelser. De kan lære oss mye.

DE FREMMEDE VISMENN

For det første er de ukjente for oss. Det finnes mange myter om dem: Antallet tre, at de var konger, navnene deres. Men alt dette tier bibelteksten om. Det som kan sies med noe sannsynlighet, er at de nok var utlendinger og ikke jøder, for jøder tok ikke tegn fra stjernene. Altså tilhørte de en annen religion. De må ha vært rike, fordi de hadde med seg fine gaver og fordi de hadde råd til å legge ut på en lang reise som strengt tatt ikke var helt nødvendig. De vise menn var fremmede, besøkende, i Betlehem. Og de er fremmede for oss også. Likevel var det disse fremmede som skulle gjøre oppdagelsen av at Jesus ikke var noe hvilket som helst spebarn. Det var de som med sitt kongelige besøk og sine fine gaver synliggjorde for familien at dette barnet var helt spesielt. Det var de fremmede, de som trodde annerledes og kom fra andre steder, som først oppdaget Guds selv-åpenbaring, som kunne vise jødene hvem deres Gud var. Lar vi oss utfordre til det samme? Til å la de fremmede og annerledestroende lære oss noe om det som er vårt, om det nære? Og dermed også utvide betydningen av dette til noe større enn det som bare angår oss.

EN REISE UTEN KLART MÅL

For det andre aner de ikke hva de er på utkikk etter, men gir seg trøstig

på vei likevel. Eller, de har kanskje et mål, men målet forandrer seg når det nås. Det må sies å være nokså radikalt å legge ut på reise i ukjent land, kun basert på en stjerne på himmelen. Motet deres, det ufornuftige i prosjektet og nysgjerrigheten sjarmerer meg, og sier også noe om at det er viktig å ta valg som ikke er nøye kalkulert. Og uansett om vi kalkulerer aldri så mye, vil valget kanskje ikke kaste av seg det vi hadde forventet. Vismennenes reise blir et bilde på livet selv: En reise i fremmed land mot ukjent mål. Er det noen av oss som vet helt hva vi driver med og hvorfor vi gjør det? Og kan vi beskrive betydningen av det vi fant, si hva vi lærte?

MØTET MED GUDS ANSIKT

Det vismennene finner er også instrukturivt. De var ikke ute etter noe guddommelig, men ble blant de første til å se Guds ansikt. De lette etter en konge, men fant en liten fattiggutt. Vi må anta at de ble skuffa. Men likevel var det noe som fikk dem til å falle på kne og gi sine gaver. Møtet med Jesus i krybba må ha gjort noe med vismennene, for de valgte å lytte til drømmene sine og ta en annen vei tilbake. De ble kanskje skuffa, men samtidig overgikk møtet forventningene deres. De møtte det hellige. De ble fylt av glede. De fikk noe de ikke hadde bedt om – og svaret deres var å *gi bort* alt det de hadde med seg. De dro forandret derfra, og endret sin planlagte kurs. Vekk fra den mektige, fra kong Herodes. De dro avgårde på

livets reise, og slik fant de Gud, gleden og gavmildheten.

VI BEVEGER OSS MOT HVERANDRE

Vi kjenner julas innhold: Gud kommer til oss. Gud velger å bli menneske, dele våre kår, komme oss i møte. De hellige tre kongers dag er dagen da mennesket går Gud i møte. Guds bevegelse fra himmel til jord blir besvart: mennesket beveger seg fra alle verdens hjørner og til Gud. Enten de vet hva de søker eller ikke.

Kristi åpenbaringsdag. Gud er ikke lenger fjern eller helt ukjent, men viser seg fram, er nær, på sitt mysteriøse vis. Gud og mennesket er stadig på vandring mot hverandre. Vi er stadig på nysgjerrig reise for å møte noe ukjent. Kanskje Gud finnes der framme ved enden? Eller kanskje Gud er på vandring sammen med oss. Vismennene er dagens forbilder. De tør å gå ukjente veier for å møte noe uventet. Klarer vi å se et under i det helt vanlige? Lar vi fremmede og annerledestroende lære oss noe om det vi anser som vårt? Setter vi oss i bevegelse, våger vi det ukjente, kan det hende at Gud åpenbarer seg på overraskende vis. Kanskje vi også våger oss inn i stallen og gir oss på leit etter Gud. Ser etter hvilket under et lite barn bærer vitne om. Oppdager gleden og gavmildheten.

MYSTERIET OG HEMMELIGHETEN

Det er Kristi åpenbaringsdag. Dagen da Gud viser seg for menneskets øyne,

men ikke dagen da mysteriet blir løst, forklart og forståelig. En mer erfaren prestekollega¹ forklarte en gang for meg forskjellen på en hemmelighet og et mysterium: Hemmeligheten slutter å være en hemmelighet når man får vite mer, når man pakker opp pakken kan man se hva som er i. Nysgjerrigheten er stillet. Mysteriet, derimot, fortsetter å være underfullt også når man nærmer seg det. Det er like uforståelig og like tiltrekkende når man får se mer. Jesusbarnet i krybben tilhører definitivt kategorien mysterium og ikke kategorien hemmelighet. Gud åpenbarer seg i Jesus, men på en måte som ikke stiller nysgjerrigheten. Vi søker fortsatt det hellige, går, drevet av glansen av det mystiske, av framtid, av det som er innpakket i nattemørke og utilgjengelig.

ÅPENBARINGSTIDA

Jula er tida hvor Gud kommer til jord. Åpenbaringstida er tida for å oppdage nettopp det. Nå avslutter vi jula, tar julepynten ned. Begynner et nytt år, en ny reise inn i noe ukjent. Mange starter et nytt semester på jobb eller skole. Hva som skal åpenbares og hvordan hører framtida til. Gled deg, å gled deg, du kristenhet!

Fotnote:

1: Takk, Anniken Brodtkorb!

DET HANDLER OM FOTTØY

2. søndag i åpenbaringstiden – søndag 11. januar 2015

Evangelietekst: Mark 1,3–11 Døperen Johannes og Jesu dåp

Lesetekster: 2 Mos 1,22–2,10 Moses blir født

Ef 1,7–12 Guds viljes mysterium

Lars Martin Dahl

Sokneprest i Grønland menighet

lars.martin.dahl@oslo.kirken.no

Stanislavsky-metoden, heter den. Metoden som de fremragende skuespillerne anvender for å bli den karakteren de forsøker å spille. Stanislavsky-metoden kan sies å være en form for meditasjon hvor man anvender meditasjonen til praktisk nytte. Den russiske skuepilleren, regisøren og produsenten Konstantin Stanislavsky (1863-1938) ønsket å utvikle en form for skuespill som passet bedre til den moderne litteraturen og dramaturgien. En karakter skulle ikke lenger være en karakter, men en personlighet, og da måtte skuespilleren anvende meditasjonen for å finne personligheten til den de skulle spille.

Jeg har selv lært å bruke Stanislavsky-metoden, og den er overraskende effektiv. Jeg la meg på ryggen, konsentrerte meg og slappet helt av. Så begynte jeg å se for meg at jeg gikk rundt i karakterens hus. Huset så jeg for meg i detalj, og på den måten utviklet jeg karakterens personlighet: drakk han kaffe? Hva slags kaffe? Hva slags kopp eller glass drakk han fra? Kaffetrakter, espressomaskin, kokekaffe eller pulver? Sukker og melk? Svak eller sterk kaffe?

En meditasjon tok lang tid, og det var nye meditasjoner hver dag. En av de meditasjonene jeg ofte gjorde, var å se for meg hva slags tøy karakteren hadde på seg. Intet plagg røpet personligheten mer enn fottøyet! Det forløsende ved teksten denne søndagen er også fottøyet, og personligheten det avdekker, eller

mer presist, gudsbildet det avdekker.

FOTTØY OG GUDSBILDER

Nancy Sinatra synger:

«*These boots are made for walking,
and that's just what they'll do.*

One of these days these boots are gonna walk all over you.»

Jeg ser for meg hennes fottøy. Jeg forstår hvorfor hun ønsker å bruke støvler og ikke tøfler. Jeg ser henne for meg: stolt, besluttsom og sterk. Klar! Hun har lenge vært lei løgn og svik, og nå er oppgjørets time. Fantastisk! Lytter du til sangen, vil støvlene tre fram, og dermed også personligheten og dybden i handlingen.

Johannes ser for seg fottøy på ham som skal komme. Han forestiller seg hvordan sandalene skal være, men (*kremt*) han tar feil. Johannes anser seg selv ikke som verdig til å løsne remmen på Jesu sandal, men det er nettopp det han er. Evangeliene bruker overraskende mye tid på føtter og fottøy, føttenes evangelium er at alle er verdig å berøre og bli berørt av Gud. Johannes er fanget i sin samtids skamkultur med tilhørende gudsbilde. Slik folk kan være det i dag.

Hvem er så jeg til å ta opp kampen med Guds profet og Jesu slektning? I all ydmykhet er jeg kun et troende menneske som har lest evangeliene med et blikk på føtter og fottøy, og som derfor vil hevde like fundamentalt som Johannes at alle mennesker er verdige Guds kjærlighet, gitt oss i Jesus.

Mennesket er grunnleggende elsket, grunnleggende verdig.

Kjære Johannes døperen og alle andre som tror de ikke er verdige Jesus og hans kjærlighet: Dere er verdige. Det er bare det at Johannes ser for seg et annet fottøy enn det Jesus bærer.

BERØRINGENS EVANGELIUM

Jeg har alltid vært fasinert av hvor fysisk Bibelen er. I avgjørende bibelske scener er det nettopp *hud mot hud* som er det forløsende, og avdekker Guds personlighet i Jesu karakter. Jesus bryter gjennom både skamkultur og menneskeforakt, forkledd som religion, ved å være fysisk til stede som en kropp. Jesus spytter i sine hender og tar på folk i øynene, ørene og munnen. Han holder rundt barna. Folk drar i kappen hans, væter hans føtter med tårer, salver dem, tørker dem med håret. Jesus er hele tiden i fysisk berøring med omverden, med mennesker. Jesus tar et oppgjør med Johannes sin forestilling om at han ikke verdig til å løse Jesu sandalrem, ved å til slutt vaske disiplenes føtter:

«Så heller han vann i et fat og begynner å vaske disiplenes føtter og tørke dem med linkledet som han hadde rundt livet. Han kommer til Simon Peter. Peter sier: «Herre, vasker du mine føtter?» Jesus svarte: «Det jeg gjør, forstår du ikke nå, men du skal forstå det siden.» «Aldri i evighet skal du vaske føttene mine», sier Peter. «Hvis jeg ikke vasker deg, har du ingen del i meg», svarte Jesus. Da sier Peter: «Herre, ikke

bare føttene, men hendene og hodet også!»

Jesu påstand er at han er Guds sønn, og at hver gang han er i berøring med verden, så er det Guds kjærlighet som berører. Gang på gang i evangeliene blir Johannes påstand om uverdighet snudd på hodet. Jesus tar tak i folk på et vis som også hadde sjokkert i dag, og noen få våger også å ta tak i Jesus.

Jeg besøkte et barnehjem hvor barna ikke hadde opplevd nok berøring, nok hud mot hud. Da jeg gikk rundt for å se på barnehjemmet, kom flere barn (inkludert tenåringer) og tok på meg, rev hånden ut av lomma mi, holdt den i hånden og la hodet mot min skulder.

Det var en sjelsettende erfaring. De hadde blitt frarøvet berøringens evangelium og ønsket så mye av det som mulig når de først hadde muligheten.

Malala var nettopp i Norge for å mota fredsprisen. En av nettoverskriftene fanget min oppmerksomhet: «Derfor skal ingen menn berøre eller ta Malala i hånden.» (www.tv2.no/a/6327947). Jeg ble overlykkelig hver gang jeg så at hun var i berøring med et annet menneske.

Jeg skulle ønske Malala kunne få på seg støvlene til Nancy Sinatra og synge: «Are you ready, boots? Start walkin'!» Slike støvler tror jeg Jesus hadde likt. Fottøy man kan stå oppreist i, med rak rygg, full av verdighet.

MØTET VED BRØNNEN

3. søndag i åpenbaringstiden – søndag 18. januar 2015

Evangelietekst: Joh 4,4–26 *Kvinnen ved brønnen*
 Lesetekster: Jes 55,1–3 *Alle som tørster, kom hit*
 Åp 22,16–17 *Livets vann*

Denne tekstgjennomgang ble første gang trykt i Nytt norsk kirkeblad nummer 8 2012

Aud Irene Svartvasmo
 Ledende sykehusprest, Diakonhjemmet sykehus
aud.i.svartvasmo@diakonsyk.no

Det er lett å bli fascinert av kvinnen Jesus møter ved brønnen, og kanskje spekulere litt omkring hennes historie. Men for mye drodling rundt dette kan fort bli en avsporing. Åpenbaringstidens overordnede tema handler om å bli mer kjent med hvem Jesus var, utforske ulike sider ved «barnet i krybben» som vi har feiret i julen.

2. søndag etter Kristi åpenbaring heter nå 3. søndag i åpenbaringstiden. 2. rekkes pretekst for denne dagen er som før, bortsett fra at det er lagt til et vers i begynnelsen. Vers 4 er nå med, slik at det blir tydelig at Jesus «måtte reise gjennom Samaria».

MØTET. DIALOGEN. HVEM ER JESUS?

Helt sentralt i fortellingen står møtet mellom de to ved brønnen. En jøde og en samaritaner, en mann og en kvinne. Fremmede for hverandre både i kjønn og kultur. De befant seg antagelig begge litt utenfor komfortsonen der de traff på hverandre: Kvinnen hadde gått ut for å hente vann midt på dagen, da solen sto på sitt høyeste og det var brennende hett. Sannsynligvis ønsket hun å unngå de andre kvinnene som hentet vann sammen om morgenen. Jesus var på vei fra Judea til Galilea. Veien gikk gjennom Samaria. Det var den raskeste og antagelig vanligste ruten mellom sør

og nord. Men sett fra en jødes synspunkt var Samaria «de fremmedes» område. Forholdet mellom jøder og samaritanere var anstrengt, og vi kan anta at Jesus ikke var på hjemmebane her. Uenighetene handlet blant annet om hvor kultens sentrum skulle være, noe kvinnen også bringer på bane i dialogen med Jesus: For jødene var det Jerusalem, for samaritanerne fjellet Garisim. Flere eksegeter bemerker også at renhetsforskriftene blant samaritanerne ikke ble praktisert som hos jødene. Fordi man ikke kunne vite om en samaritansk kvinne var ren, var det normal kutyme å anta at hun ikke var det. Spørsmålet hennes er dermed helt logisk: *Hvordan kan du som er jøde, be meg, en samaritansk kvinne, om å få drikke?* Det var å krysse en grense å be henne om vann, og det bekreftes også i teksten som følger etter vår perikope, i v 27, når disiplene undrer seg over at han snakker med denne kvinnen.

Dialogen mellom Jesus og den samaritanske kvinnen får mesteparten av plassen i perikopen. Hun vet ikke hvem han er. For henne er han en sliten, jødisk vandringsmann, og dialogen får et ironisk preg, ja, kanskje til og med flørtende? *Du er vel ikke større enn vår stamfar Jakob som ga oss kilden?* Når Jesus bringer opp livet hennes og forteller henne alt hun har gjort, beveger hun seg fra å tiltale ham jøde, til å tiltale ham profet. Hun bringer på banen stridsspørsmålet om kulden, og måten han svarer henne, autoriteten han utta-

ler seg med, gjør at «Messias» blir brakt inn i dialogen: *Jeg vet at Messias kommer... og når han kommer skal han fortelle oss alt.* Da gir Jesus seg til kjenne: *Det er jeg, jeg som snakker med deg.*

Samtalen beveger seg på flere nivåer samtidig, noe som er typisk for Johannes. Vi ser noe av det samme i kapittelet før, i fortellingen om Nikodemus. Som leser avslører man det umiddelbart, mens kvinnen avdekker det underveis. Legg merke til at den samaritanske kvinnen fører en teologisk diskusjon med Jesus, noe det er oppsiktsvekkende at hun våger å gjøre som kvinne til en mann og som samaritaner til en jøde. Den forrige vi hører om som våget det, kom om natten, og var jødisk rådsherre!

ASSOSIASJON I - Å BLI TIL GJENNOM DEN ANDRES BLIKK

Om det nå var slik at kvinnen befant seg ved brønnen midt på dagen fordi hun ønsket å unngå sine medsøstres blikk, så ble i alle fall resultatet at hun i stedet møtte et annet blikk. Jesu blikk så henne, så hele livet hennes, og det gjorde dypt inntrykk. Det kommer inn et tydelig skifte i fortellingen her; at Jesus, en fremmed, kjenner hennes historie, gjør at hun identifiserer ham som en profet, en som ser ting som er skjult for andre. Jesus, på sin side, røper med dette at han ikke er en vanlig mann. Å bli sett og få sitt liv satt ord på, får henne til å gå inn i byen og si: *Det skulle vel ikke være Messias?*

I en annen tid, ved en annen brønn, fikk Hagar et møte med Gud. Hun hadde rømt fra Sara, var gravid og fortvilet og kanskje tenkte hun at hun skulle dø (1 Mos 16). Herrens engel fant henne ved kilden og sa henne hvordan det skulle gå med barnet hun bar. Det fikk henne til å reise seg og vende tilbake til livet som Saras trellkvinne. Tilbake til et liv som fortsatt var vanskelig. Leser vi videre, erfarer vi at Hagar havnet i ørkenen alene enda en gang. Likevel: Møtet med Herrens engel hadde gitt henne tilbake livsmotet. For dette ga hun Gud navnet Du er Gud, den som ser. *Har jeg virkelig fått se et glimt av ham som ser meg?*

Hagar og den samaritanske kvinnen, Herrens engel og Jesus, å se og bli sett. Hva handler alt dette om? Handler det om oppfyllelsen av drømmen om å bli sett? Oppfyllelsen av drømmen om at noen skal se hva vi trenger før vi har klart å sette ord på det selv? At noen skal se livet vårt, smerten vår og ta oss imot, lindre og trøste? På den annen side - er det ikke også ambivalent å bli sett på denne måten? I det å bli sett ligger jo også faren for å bli avslørt. Visst finnes det sider ved livene våre vi gjerne vil pynte litt på før vi viser dem frem. Jo, det er ofte en ambivalens i avsløring: Det er skam og nakenhet, men også lettelse og mulighet for å bli til på nytt igjen gjennom den andres blikk. I en bønn i gudstjenesten vår på sykehuset har vi tatt inn følgende formulering: *Lær oss å se våre medmennesker med*

dine øyne. Det er en utfordring til mennesker i alle slags livssituasjoner og relasjoner å se hverandre med Jesu øyne. Det kan saktens også bli røff sjelesorg av det. Blikkets kombinasjon av å være både avslørende og nådig, kan få liv til å forandre seg og mennesker til å finne igjen motet. Legg merke til at kvinnene forløses til aktivitet og handling, ikke til passivitet, slik mye sjelesorg har en tendens til å gjøre.

ASSOSIASJON 2 - MULIGHETENE I DET FREMMEDE

Johannes iscenesetter møtet mellom Jesus og kvinnen i nærheten av Sykar, i Samaria. Kanskje kan man gjøre et poeng av at det skjer noe viktig og livsforandrende nettopp i det området hvor en jøde helst ikke ville oppholde seg mer enn nødvendig, og i en situasjon der kanskje ingen av dem var ordentlig komfortable? I tilfelle kan denne tanken utvikles i retning av om vi har noen Samaria-områder i våre egne liv, eller i vårt nedslagsfelt som kirke, menighet eller samfunn? Steder der det er utfordrende for oss å ferdes, mennesker eller miljøer vi ønsker å skjerme oss for? Er det slik at det noen ganger er nettopp på disse utfordrende møteplassene det er helt avgjørende å være? Rumi sier: *Out beyond ideas of wrong doing and right doing, there is a field; I'll meet you there. I de "urene" områdene av livet, der ting ikke enkelt kan kategoriseres som riktig eller galt, godt eller ondt, kan de viktigste møtene skje.*

ASSOSIASJON 3 - VANNET, KILDEN OG KOBLINGEN TIL SAKRAMENTENE

Vann har mange konnotasjoner i bibelen. Det spenner fra å være symbol for kaoskrefter og død, til å være synonymt med «det som gir liv». I Johannesevangeliet er vannet nesten uten unntak forbundet med noe positivt, livgivende. *Vann* linker Johannes 4 til fortellingene før og etter: I fortellingen om bryllupet i Kana er vannet en del av et jødisk renselsesrituale, (2:6), og i fortellingen om Nikodemus er det et element i en religiøs rite (3:5). I begge tilfeller blir vannet forvandlet - i det første tilfellet til vin, i det andre tilfellet kobles vannet med Ånden. I kapittel 5 handler det om vannet i Betestadammen som har helbredende virkning når en engel kommer og rører det opp. I kapittel 4 innføres begrepet levende vann, konkret slik det kan hentes opp fra Jakobs kilde og i overført betydning som symbol for det evige livet.

Også lesetekstene denne søndagen

fokuserer på vann: Jesaja 55 - *Kom, alle tørste, kom til vannet!* (Førrige oppsettelse: Hør, alle som tørster, kom hit og få vann!) Og teksten fra Johannes Åpenbaring: 22:17b - *Kom! Den som tørster, skal komme, og den som vil, skal få livets vann uten betaling.*

Jesus er tørst. Det er midt på dagen og han har gått langt. Det er et konkret nivå her. Vannet i kilden kan slukke tørsten. Kroppslige behov er legitime. Men det handler også om en annen tørst og et annet vann. Her er det mulig å gjøre en kobling til dåpen og dåpsvannet, til nattverden, mat og drikke, vin og brød, nærvær og fellesskap, Ånd, og til det å høre til eller lengsel etter tilhørighet. Augustin: Mitt hjerte er urolig inntil det finner hvile i deg. ■

Fotnoter til salmeforslag:

- 1: Kan brukes som «minnever» for dagen. På samme måte kan også S97 171 brukes, og den gir i tillegg en nyttig kobling til nattverden.
- 2: bruker bilder fra dagens pretekst, men perspektivet er etter min mening ikke særlig konstruktivt.
- 3: for et sjelsesørgerisk perspektiv

BLINDED BY THE LIGHT

4. søndag i åpenbaringstiden – søndag 25. januar 2015

Evangelietekst: Joh 9,1–7.35b–38 *Mannen som var født blind*

Lesetekster: 2 Mos 3,10–12; 4,10–16 *Hvem har gitt mennesket munn?*

Rom 9,20–24 *Jeg viser godhet mot den jeg vil*

Rolv Nøtvik Jakobsen
Forsker, NTNU
rolv.n.jakobsen@ub.ntnu.no

Fleire av oss har blitt gode på å snakke om blinde som blir sjåande. Vi har språket og tradisjonen med oss. På den måten går det greitt å starte med at vi alle har vore blinde, men no har vi fått opna augo slik at vi kan sjå tinga slik dei verkeleg er. Evangeliet kan på det viset vere ein augneopnar som gir innsikt, utsikt og opplysing, tilbyr syn for segn og det framstår som ein visjon av noko vi kan sjå fram mot. Og mens Van Morrison syng "Be Thou My Vision" og Aretha Franklin held fram med sin fabelaktige versjon av "Amazing Grace" og lever seg og oss inn i ein situasjon der "I once was lost, but now am found, was blind, but now I see", er preika snart i ferd med å skrive seg sjølv ved hjelp av

synonymordboka og ein velutvikla sans for metaforar. Vi kan avslutte preika med ei lita oppfordring om kor lett det heile er: "Det gjelder bare å åpne øynene". Deretter kan vi syngje "Underlegging å sjå". Slike preiker vert nesten skrivne på autopilot. Vi treng knapt å lese bibelteksten før vi set i gong. Vi treng heller ikkje sjå for oss dei kvite stokkane, dei mørke solbrillene og ansikta til dei blinde vi kjenner eller i det minste veit om.

Eit vern mot slik automatisert preikeskriving der den eine metaforen tar den andre og dei faktisk synsskada og blinde nok ein gong blir oversett, er å lese teksten ein gong til, langsamt og i heilskap. Lat oss gjere det. Det er aldri skadeleg å starte med dei enkle spørsmåla: Kor startar og sluttar teksten?

Kven fører handlinga framover? Kva skjer i møta mellom dei ulike aktørane? Kanskje vi skal prøve med ei enkel høgtlesing der ulike stemmer les orda frå dei ulike aktørane, omtrent slik ein gjer med lidingsforteljinga på langfredag. På den måten kan evangelieteksten begynne å framstå som meir kompleks og spenningsfull enn vi trudde.

Det første spørsmålet er lett: Forteljinga startar med dei første setningane i den oppgitte preiketeksten. ”Då Jesus kom gåande” er i seg sjølv ein tydeleg markør på at ei ny forteljing er i ferd med å starte. Deretter gir den oppgitte preiketeksten opp å følge forteljinga framover. Den gjengir berre eit lite *highlight* av det Jesus seier då han omsider etter mange vers og fleire forviklingar kjem inn på scena igjen. Kor sluttar forteljinga? Det finst ingen tydelege tekstmarkørar om skifte i stad og tid før i 10, 22. (Eksegetar lar seg sjølv-sagt ikkje forføre av dei seine kapittel-inndelingane.) Og mengdas reaksjon i 10,21 peikar jo tilbake til heile kjerna i konflikta: ”Ei vond ånd kan vel ikkje opna auga på blinde?”

EIN BLIND TIGGAR, FLEIRE AVHØYR OG TEOLOGISKE DISPUTTAR

Det heile startar altså med at Jesus kjem gåande og får auge på ”ein mann som hadde vore blind frå han var fødd”. Korleis kunne han og disiplane vite at vedkommande var blindfødd? Var det noko med korleis sjølv augo såg ut? Det veit vi ikkje noko om. Johannes

framstår som ein framifrå forteljar ved å unnlata å meddele lesaren noko av det som seinare vert klart: ”Mannen” var tiggjar og det heile fann stad på ein sabbatt. Disiplane er ikkje interessert i finne ut meir om den blinde, men bruker synet av han som illustrasjon og faktagrunnlag til forteljingas første teologiske debatt: ”Kven er det som har synda, han eller foreldra hans, sidan han vart fødd blind?”

Det er altså disiplane sjølve som introduserer to element som ikkje var synleg til stades: Mannens biologiske foreldre og ”synd”. Begge delar blir viktige i forteljinga framover. Ein kan godt kalle det frampek, dersom ein likar slike ord. Jesus gjer på si side pek av denne teologiske interessa. Ingen av dei har synda, seier han. Og deretter øydelegg han heile faktagrunnlaget for debatten. Han spyttar han på bakken og lagar leire som han legg på augo til den blinde. Etter å ha fortalt den blinde at han skulle gå av stad og vaske seg, forlét Jesus forteljingas scenelys og etterlét dei ulike aktørane til seg sjølve.

Mannen vaskar seg og blir sjåande. Deretter tuslar han tilbake til det han trudde var heim; til naboar, kollegar, givarar og forbipasserande. Der oppstår det ein ny diskusjon om identiteten hans og om kva som hadde skjedd. Den eks-blinde stadfestar at han er seg sjølv, gjenfortel kva som har skjedd og påstår at han ikkje veit kor Jesus er. Dermed blir han sendt til farisearane. Dei forhøyrer mannen og startar ein

ny teologisk diskusjon, denne gongen om forholdet mellom heiling og sabbatslovgiving og om Jesu identitet. Den eks-blinde trur at Jesus er "ein profet". Dermed blir foreldra kalla inn og avhøyr. Dei bekreftar at sonen vart fødd blind, men veit ikkje noko meir. Det var i alle høve det dei seier. Av frykt for å bli utstøytt peikar dei nok ein gong på sonen som no har blitt myndig og i stand til å ta vare på seg sjølv: "Spør han sjølv! Han er gammal nok til å svara for seg."

Dermed blir den myndige sonen kalla inn til eit nytt avhøyr. Denne gongen er det det andre elementet som disiplane introduserte som står i fokus, nemleg spørsmålet om synd. For dei som avhøyrer, er det innlysande at det er Jesus som er ein syndar. Då mannen imøtegår dette med gode argument, får han til svar at han ikkje er verd å høyre på: «Du er fødd syndar tvers igjennom, og du vil læra oss?». Med desse orda blir han kasta ut og døra til det gode selskapet og dei interessante teologiske diskusjonane blir lukka. Den blinde har i forteljingas løp blitt styrka til å handle vidare på eiga hand ("Empowerment" og "agency", som det heiter på det nye fagspråket.) Men det er ikkje lett å handle i eit tomrom. Utan foreldre, samfunnsautoritetar og naboar, og også utan jobb, er det ikkje ein gong godt å vite kven du eigentleg er.

Etter alle desse forviklingane vender

Jesus tilbake i forteljinga. Han som vart kasta ut, vert etter ein kort samtale tatt inn i eit nytt fellesskap. Han trur og tilber. Dermed sluttar preiketeksten. Det er riktig oppbyggeleg det heile. Men Jesus held fram med ei ny punchline og snakkar om dommen. Dommen består i at blinde skal sjå og dei som ser skal bli blinde. Det skjønner ikkje farisearane heilt. Jesus vendar seg til dei og tydeleggjer det heile: "Var de blinde, hadde de inga synd. Men no seier de 'Vi ser!' Difor blir synda dykkar ståande.» Dermed er spelet snudd for teologane. Utgangspunktet om samanhengen mellom synd og blindskap har blitt snudd på hovudet. Det er dei som ser, som kan synde.

Det er spennande at Jesus ikkje er aktør i storparten av forteljinga. Mannen vaskar seg og forsvarar seg på eigen hand. I dei forviklingane som speler seg ut etter at Jesus fekk auge på ein blind mann, avslører og dømmer dei ulike aktørane seg sjølv. Det gjeld særleg dei med sterke teologiske interesser og forutinntatte synspunkt: Farisearane først, men også disiplane.

Kva gjer vi då, særleg dei av oss som er teologar, for å førebu oss til å møte ein evangelietekst som viser kven Jesus er og på same tid avslører forutinntatte synspunkt på kven som er utanfor og innafor, kven som aktør og klient?

KANSKJE HANDLAR DET IKKJE OM OSS?

Vi kan jo starte med å sjå filmen *Blind*, gjerne med lydsporet for blinde. Vi kan snakke med blinde vi kjenner. Vi kan gi litt slå av ein prat med nabo-tiggaren og forvise oss om at vi kan kjenne han igjen dersom vi møter han i ein annan samanheng. Vi kan tenke litt meir om det materielle i forteljinga, om leira og spytt og også fundere over noko av det som særpregar tradisjonell natur- og folkemedisin. Jord og spytt blir leire. Slik som pottemakaren i epistelteksten kan lage noko nytt av Ireneus såg for seg at Jesus med dette gjentok skapingsunderet då mennesket vart skapt av leire. I alle høve liknar det på noko naturmedisinatar har gjort i lange tider. For dei av oss som er interessert i historiske samanhengar er det jo rimeleg at både Jesus og Joralf Gjerstad står i ein lang folkeleg tradisjon som har levd sitt eige liv utafor kyrkjene. Det finst mange slike tekstar om korleis heiling finn stad i evangelia, fleire av dei blir også lesne i kyrkjene. Er det mogleg å tenke seg at lesing av bibeltekstar, en-

ten høgt eller stille, enten i Snåsa kyrkje eller på lønnkammaret, i seg sjølv har vore med på å tradere overlevert kunnskap om korleis folk kan bli friske?

Augustin tenkte seg at Jesu ord om at han er porten (10,1) er eit svar på farisearane sitt spørsmål: "Kanskje vi òg er blinde?" Kanskje det? Orda om Jesus som den gode gjetaren som saue-ene gjenkjenner stemmen til, enten dei no ser godt eller ikkje, er spennande som utfylling av kva som står på spel når Jesus kjem inn i byen og begynner å sjå seg rundt. Kva skjer når han ser ein blind tiggjar? Kva skjer med oss?

Dersom kyrkjelyden skal synge "Amazing Grace", kan det vere greitt å gjere merksam på at setninga om at eg var blind, passar godt på den blindfødte. At eg var "lost", men no er "found", er kanskje meir passande for korleis eks-slavehandlaren og salmediktaren Newton opplevde saka. Forsøket på å omsetje det heile med "Den blinde ser og slaven får sin frihet, ufortjent", viste derimot fram eit syn på eller ein visjon av slaveri som kristne no burde vere helbreda for.

GUDSRIKET SOM VOKSER AV SEG SELV

Såmannssøndag – søndag 1. februar 2015

Evangelietekst: Mark 4,26–34 *Såkornet og sennepsfrøet*

Lesetekster: Jer 20,7–9 *Som flammende ild*

Rom 10,13–17 *Troen kommer av budskapet*

Salmer: 566-577, 162, 205, 295, 601, 697,673, 674, 679, 681, 697, 714, 725

Mulig salmeseddel: 570/572 til åpning. 576 som dåpssalme/ramme rundt tekstlesningene. 697 etter preika. 725/714 før nattverd. 566/569 til slutning.

Ingunn Rinde
Sokneprest, Vålerenga
ingunn.rinde@oslo.kirken.no

Han sa: Sånn er Gudsriket: Et menneske sår frø i jorden. Han sover og står opp, det blir natt og dag, frøet får spirer og blir lengre, og han vet det ikke -

Sånn er det med Gudsriket: Det vokser av seg selv. Den som sår, lever livet videre. Går og legger seg. Følger ikke med, er uvirksom, hviler. Står opp, tar fatt på andre oppgaver kanskje. Sover igjen. Mens frøet vokser av seg selv. Av seg selv fører jorda fram frukt.

Såkornlignelsen i årets tekstrekke er evangelienes korteste. Bare Markus har den versjonen. Ingen problematisering; Gudsriket bare skjer. Men rett før har også Markus fortalt den lange, den med at frøene faller på forskjellig slags grunn. At ikke alt bærer frukt. Matteus

målbærer dessuten spørsmålene om ugresset som også er der. Hvorfor er det sånn, Herre? I dagens fortelling er det bare «Gudsriket vokser av seg selv», og ingen vet.

«Herre, når så vi deg sulten, og ale-ne..?» Parallellen til Matteus 25 kommer fram her jeg forbereder teksten rett etter siste kirkeårsdag. De som har tatt imot og hjulpet Kristus uten at de ante det. Gudsriket kommer -. Når mennesket møtes.

«La ditt rike komme, også gjennom oss.» Bønnen som henger i kapellet på Kirkens SOS er det jeg husker best fra vaktene der på integrert praktikum og som prest. En bønn jeg har bedt mye. Har den med meg når jeg drar til et sted, forbereder en setting. Oppfordrer andre til å be den. La riket ditt komme.

La livsmotet spire, misstemningen snu. La håpet gro og kjærligheten seire. Også gjennom det vi får være med på, der vi er, der vi arbeider. Som kirke og som hverdagsmennesker i samfunnet.

Gudsriket spirer, vokser. Bærer frukt. Av seg selv. Uten at vi vet, forstår, har beregnet det.

SAMMENHENG MELLOM FRØET OG FRUKTEN

I den korte lignelsen går det rett videre til innhøsting og sigden som svinges. Mangler da ikke takken her? En sammenheng mellom skaper, giver og mottaker? Bære førstegrøden fram? Eller det med at en skulle så med lua i hånda, i ærefrykt og ydmykhet?

I våre samfunn er det linken fra butikken til bonden vi ikke tenker over eller vet hvordan skjer. Sammenhengen mellom jord og mat, mellom forbruk og framtid er utafør manges horisont. Vi legger oss, sover og står opp, mens jorda mange steder ikke kan føre fram frukt - den er overbeskattet, forurenset. I dager og netter kan mennesket ikke dyrke og leve av marken, fordi den er inngjerdet og minelagt. Såmannssøndagen skal kanskje ikke bare handle om gudsordets forkynelse, men også om at Ordet har konsekvenser, det vil bli handling – ord til rettferdighet, fred, håp. Gudsriket er ikke bare ånd, ikke bare hinsidig, Ordet vil nå inn og ut og få kropp. Det krever mot, vi kreves til ansvar, må ta stilling og ta til orde - (jf Jeremia-teksten).

Så må Ordet også forkynnes, folk må sendes ut, Evangeliet må lyde og lydes (Romerbrevet). Trosopplæring. Diakoni. Hvorfor er vi her som kirke, hva er vår oppgave nå og framover. Hvordan vil vi prege samfunnet, bidra med. Menneskets kall og ansvar. Hva skal vi stå opp for, hvilke stemmer løfte fram, hvilke mennesker gis rom.

HIMMERIKSFRØET OG FUGLENE

Med Gudsriket er det også som med det minste av alle frø. Som blir større enn alle hagevekster og attpåtil gir husrom og skygge for himmelens fugler. Et av profettradisjonens frelsesbilder klinger med; Esek 17.23; Guds løfte om ny vekst, og treet som skal romme himmelens fugler. Men disse himmelens fugler – spiser de av frøene? Eller er de med på å bringe dem videre, til nye marker?

Hos Matteus og Lukas følger også lignelsen om surdeigen. Gudsriket som den lille grå sure surdeigsklumpen som gjennomsyrer, bevarer, gir smak og konsistens. Sånn er det med Gudsriket: Det uttrykkes i bilder, livet skjer, det er der for mennesket uavhengig av forståelse. Uavhengig av menneskets innsats. Samtidig som det vil videre, det må spres, tas imot – og skal høstes av.

JEREMIA OG PAULUS: ORDET SOM VIL UT

«Du lokket meg Herre, og jeg lot meg lokke...» Jeremia-profeten (20, 7-9). Gud som tvinger og lurer til det som gjør vondt? Et kall som overstyrer alt?

Å stå opp for en sak en blir gjort til latter og forfulgt for? Hva er sant og sundt, hva er galskap/fanatisme, når må vi beskytte mennesker for seg selv, si at barna må gå foran? Hvordan forholde seg til andres intensitet og hellig overbevisning?

Romerbrevet (10, 13-17): Det er bare et rop som skal til. Ropet og ordet fra mennesket til Gud besvares med forsoning og fellesskap. Gud vil høre og ta imot, frelsen gis. Samtidig må mennesket og menighetene være med i dette: Det må høres og tros, forkynnes og sendes ut. Utsendelse – forkynnelse – høres – tros – påkalle – frelse. Gudsordet vil ut og inn. How beautiful are the Feet.

SÅMANNSSØNDAGEN.

BIBELDAGEN. ORD-DAGEN.

GUDS ORD OG VÅRE ORD.

Kristus som Ordet – ikke bokstavene og skriften. Inkarnert. Kropp. I tiden. Hva det betyr for vår tro, det kristne

gudsbilde, det kristne livssyn. Bibelsyn som tema.

Alle ord vi strør om oss og omgis av. Ord som skaper, ord med følger. Gode ord – fint! Tomme ord? Løfter, planer. Likes. Kommentarer. Ordene vi ikke sier, men som ligger i luften. Ordene ingen hører. Ord som skaper virkelighet. Midt blant alle menneskeord og all taushet: Gudsriket som vokser av seg selv.

*Perler og ord
skulle være ekte
Kome fra djupet
Det sanne djup*

*Perler og ord
skulle være ekte
Kome fra djupet
Til djupet gå*

Arvid Hanssen

VI SOM ALLTID BRUKER MANUS

«Vi er alle litt spontane når vi får tenkt oss om... » sa en klok og morsom venn noen år tilbake. Hans ord er påny kommet til heder og verdighet. Den forberedte spontanitet er det nye prekenideal. Noen har kalt det stand-up-prekener.

Siste års lett spredte kirkebesøk påførte meg den nye prekenmote i omlag halvparten av gudstjenestene: Presten framfører dagens preken vandrende opp og ned midtgangen. Hvilket innebærer at halvdelen av prekenen framføres mer eller mindre med ryggen til menigheten. Minus manus. (Min ambisjon om å kjønnsnøytralisere preketittelen gir meg den interessante påminnelse at samtlige vandrende prester var av hankjønn...)

«Det viktigste er å preke uten manus.» hevder Jan Christian Kielland på lederplass i siste nummer av NNK. Tema er gudstjenestens preken – formodentlig i høymessen. I hvert fall er det min horisont i herværende kommentar.

Det er hevdet at teologisk embetseksamen er den mest allsidige utdannelse akademika kan tilby. Den inkluderer kompetanse med bred kunnskap og metodikk i språk, historie, systematisk tenkning, samt formidling. Vi som er prester vet at tjenesten byr på allsidige utfordringer – det er umulig for noen prest å være for kunnskapsrik på noe område. Teologi berører hele livet.

Mange av oss har underveis i studium og tjeneste tilegnet seg et slags spesialområde. Overhodet ingen doktorkompetanse, bare en type spesialitet; en faglig tilleggsarena som vi har hatt en viss glede av opp gjennom årene, og som vi liker å tro gjør oss til litt bedre prester enn vi ville vært uten denne ekstraballast. Samlet bærer norsk presteskap på mange, verdifulle og gjensidig utfyllende kvaliteter.

Selv er jeg havnet i litteraturen. Via årelang, heftig og vidtfavnende leselyst, samt enkelte yrkesmessige tilfældigheter er jeg blitt særdeles opptatt av språkets utfordringer og muligheter. Med årene er norsk skjønnlitteratur – ikke minst poesien – blitt min viktigste kilde til etterutdanning og egenutvikling. I økt grad er jeg blitt opptatt av forkynnelsens språk og form – som praktiserende prest, og som

tilhører.

For egen del er det stadig sjeldnere jeg taler uten manus – ved høymesser, ved kasualia eller ved foredrag. Alderen har muligens gjort meg mer kritisk, men mitt eget språk er definitivt blitt bedre. Ved høymesser har jeg hele min prestetid nesten alltid fulgt manus slavisk. Mine kasualietaler er blitt mindre pratete med årene – de som kjenner min sosiale legning, vil neppe beklage det.

Mitt hovedanliggende er enkelt: Den som holder seg til manus, bindes av egne språklige valg. Språklige valg gjøres best og mest sakssvarende ved skrivebordet; man bruker rett og slett den tid man trenger. Den som preker uten manus, gjør sine språklige valg etter den tid man har til rådighet der og da. Det betyr at man som oftest griper spontant øverst i «bunken», man har rett og slett ikke tid der og da – i midtgangen - til å jobbe tilstrekkelig grundig med ulike språklige alternativer.

Kielland forteller at han ved bruk av manus er mer opptatt av å imponere kolleger enn å nå fram til tilhørerne med budskapet. Jeg skal selvfølgelig ikke bestride det, men synes det er litt drøyt å generalisere egne motiver og erfaringer slik han gjør. I følge ham formes de fleste predikanter på følgende vis: «Først studere noen år teologi, så lære å preke.» Jeg håper det ikke er hans erfaring etter endt studium. Min erfaring er fullstendig annerledes. Har vi ulikt syn på hva teologi er – fagets mål og mening? Eller uttaler han seg for ubeskyttet og kategorisk?

Mine sentrale lærere var Jacob Jervell og Inge Lønning. Kanskje de fremste fagfolk i lærerkollegiet – men trolig også kollegiets fremste forkynnere. Mitt inntrykk har alltid vært at for dem var prestetjenesten mål og mening for deres faglige arbeid. De var begge bevisste at de var prester. «En tekst er ikke ferdigbehandlet før den er formidlet fra prekestolen», sa Jacob Jervell. Bibeltekstene er forkynnelse – teksten må forkynnes hvis den skal leses og tolkes fullt ut. En preken er en tekst vokst ut fra en tekst. En preken er en litterær begivenhet. Er det noen som tror Jervell og Lønning prekte ofte uten manus?

Eller var det noensinne noen som klaget over at f.eks. Jacob Jervell var kjedelig på prekestolen, hemmet og bundet av direktelesing av manus? At tilhørerne følte han ikke snakket til dem?

Det går an å jobbe grundig med framføringen også med fullstendig manus. Det handler f.eks. om å plassere manus slik at man samtidig ser både på menigheten og på manus, og det bør være skrevet med såvidt store bokstaver og på såvidt lite papirformat at man fanger hver side med ett blick. Begge deler kan – og bør – gjøres fra prekestolen høyt oppe i forhold til menigheten, som dermed kan nyte godt av den eldgamle pedagogiske sannhet at man hører bedre når man ser den som snakker. Og den som snakker bør holde seg i ro.

Jeg skulle gjerne sett homiletikere som arbeidet med prekenen som litterær form; som tok utgangspunkt i at preken er en skriftlig tekst som skal framføres muntlig. Hvilke språklige og litterære konsekvenser må det få?

En opplagt og praktisk konsekvens handler om å sette punktum tilstrekkelig ofte. Hovedsakelig snakke i hovedsetninger – færrest mulig bisetninger. Dernest være forsiktig med for lange eksempler og illustrerende fortellinger. Min erfaring er at en illustrasjon som krever mer enn fire setninger, som oftest er for lang, og får en selvstendig rolle den ikke skal ha.

Hvem er det vi snakker til? Hvem henvender vi oss til når vi forbereder våre prekenen. Stephan Tschudi fortalte oss at hans generasjon prøvde å snakke til «Marte i Svingen», men formante oss til å huske at vi ville få menigheter like skolert som oss selv. Etterkrigstidens utdanningsrevolusjon ville prege kirkebenkene som alle andre steder i samfunnet. Mitt inntrykk er at i dag er «Marte» ti-tolv år og livredd for å kjede seg. Presten skal verken være teolog eller intellektuell – presten skal underholde, gudstjenesten skal være på høyde med barne-TV. Om predikanten får menigheten til å le, er prekenen vellykket – gjerne skal flest barn og voksne være med som gudstjenesteaktører. Hvem vil da optre med nesa nede i manus?

Intet språk er like presist som poesiens språk – intet språk lodder dypere, favner videre eller gir bedre plass til våre drømmer. Hvem kan se for seg poeten rusle rundt og pludre med sine tilhørere?

Er det forfatteridealet som er mitt presteideal? Språkvirtuosen som imponerer ikke bare kollegene, men alle i benkeradene?

Definitivt ikke. Den språklige begavelse i presteskaper er like varierende som entertainer-talentet. Men det er nå en gang språket som er vårt instrument – som fra evighet av har vært vår kirkes basis. Ordet ble gitt oss av Gud – Maria ga kropp til Guds Ord. Fra og gjennom våre kropp skal Ordet deles med all verden. Predikantens språk er viktigere enn få vist fram armer og bein i bevegelse.

Enhver preken krever forberedelse – det er selvsagt ikke slurv å preke minus manus, men det er heller ikke overintellektualisme å preke ut fra et gjennomarbeidet manuskript. Mitt anliggende er å bevare språket, å bruke språket, å hente det maksimale ut språkets muligheter. Vår tid er en visuell tid – performance er vår tids kommunikasjon. Den lange tanke trenger det grundige språket. Det går an å preke godt og gyldig med gjennomarbeidet manus. Teologi angår mennesket, det er ikke noe vi har lært oss før vi begynner å ha med andre mennesker å gjøre. En preken uten teologi er en dårlig preken – uavhengig av manus eller ikke.

Jeg opplever at Kielland med sin lederartikkel devaluerer teologien – at han formulerer et ideal som reduserer betydningen av faglig kloke refleksjoner. Det gjør etter mitt skjønn ingenting om det blir åpenbart for menigheten at predikanten

også har tenkt seg om noen ganger, at han bruker sitt fag også fra prekestolen – eventuelt fra midtgangen.

Prek gjerne uten manuskript alle dere som tror det er best. Men skap ikke nye homiletiske dogmer. La oss som er avhengig av manus, men som ikke av den grunn med nødvendighet blir bebreidet for utelukkende å stirret stivt ned i våre papirer, fortsatt få lov til å preke mens vi står stille og rolig på prekestolen – synlig og hørbar for alle som er til stede.

Idealet og målsetningen for mine prekener er simpelthen at de skal være et vitnesbyrd om Ordets kraft.

Jan Christian Kiellands hovedtese er at «Det viktigste er å snakke uten manus.»

Min alternative tese er: «Det viktigste er å forberede seg i pakt med vår utdanning.»

Teologi berører det menneskelige. God teologi – slik noen av oss lærte det av Jacob Jervell og Inge Lønning – befinner seg midt i menneskets liv.

Gjerne med manus.

Rolf Berg
Pensjonert prest
rolf.j.berg@gmail.com

BØRRE KNUDSEN - FORSØK PÅ ET PORTRETT

Olav Holten
pensjonert prost
olavholten@hotmail.no

Børre Knudsen er død.

Hans bortgang fyller meg med sorg, en tre-dobbelt sorg.

For det første fordi han var en god kamerat og nær venn i studietida.

For det andre en sorg over at jeg i sin tid måtte bryte helt med ham, da han ble umulig å følge ham i hans korstog mot abortloven.

For det tredje en sorg over hva det kunne ha blitt av Børre hvis hans liv hadde fått utviklet seg på en annen måte.

Jeg lærte Børre å kjenne høsten 1961 da jeg begynte å studere teologi. Han hadde et skarpt hode, var lynende intelligent, meget sjarmerende og var utradisjonell i sin livsstil. Han hadde en

kreativ og frodig fantasi. Han var heller ikke så lite av en spilloppmaker. Han kunne opptre i ulike sammenhenger med en til dels sprellende humor som tok pusten fra oss. Og vi lo og hadde mye moro sammen.

Har var et dyktig poet og skrev dikt i en gammeldags form som kunne minne om Petter Dass. Han var en språkets mester også på prosaens område. Han utgav sin egen håndskrevne avis som han la på fakultetets avisrom til glede og ettertanke for sine medstudenter.

Som teolog var han meget konservativ og hørte egentlig ikke hjemme i den mer liberale tradisjon fra Teologisk Fakultet. Men han fant seg ikke til rette på Menighetsfakultetet heller, der han begynte å studere.

Men han var ikke pietist. Han satte pris på livets gleder og goder. Han likte

et godt glass vin og kokte wienerpølser i pils i stedet for vann! Og det smakte fortreffelig!

Han hadde en egen utstråling fra en dyp og alvorlig gudstro som preget ham sterkt. Han hadde bijobb som kirketjener i en Oslo-kirke og betraktet bl.a. det å ringe med kirkeklokkene som en gudstjeneste.

Han hadde et enormt stort interessefelt, langt ut over teologiens grenser. Det resulterte også i at han hadde en vesentlig lengre studietid enn oss andre. Og jeg skal ikke legge skjul på at vi av og til tvilte på om Børre kom til å gjennomføre studiet.

Jeg ønsker om mulig å gi et nyansert bilde av ham og hans tenkemåte. Slik kan vi få en bedre forståelse av ham og hans handlemåte, uten dermed å måtte være enig med ham.

Børre Knudsen hadde et konservativt, ja, for mange et reaksjonært og forældet samfunnssyn. Og det er rett. Mye av bakgrunnen for hans kritikk av samfunnet var å finne nettopp i dette. Han godtok aldri innføringen av parlamentarismen i 1884. Kirkens reaksjon mot og oppgjør med nazistiret under 2. verdenskrig er også en del av det samme.

Børre så på Grunnlovens § 2 slik den lød inntil for to år siden, som en form for formålsparagraf for Norge. Norge hadde ikke bare en statsreligion som var evangelisk-luthersk. Staten var også å forstå som en konfesjonell stat. Det legitimerte også staten som kirkestyre.

Kongen var forpliktet til å «hånd-

heve og beskytte» denne religion. Det betydde for Børre også «Kongen i statsråd». Dette forpliktet Regjering og Storting til å styre i samsvar med den kristne tro. Og selv etter at parlamentarismen var innført i 1884, forpliktet det likevel alle regjeringer, uansett politisk farge, til å styre i samsvar med dette.

Kongen var derfor også forpliktet til ikke å sanksjonere lover som klart var i strid med kristen tro og etikk. Den praksis som var innført med at Kongen juridisk og moralsk ikke var ansvarlig for de regjeringsvedtak han måtte skrive under på, godtok aldri Børre. Dette var bakgrunnen for at han også lyste Kongen i bann.

Under krigen brøt kirken med nazistiret fordi myndighetene da åpenbart handlet i strid med kristen etikk. Prestene la ned sin statlige del av presteembetet, tok ikke lenger imot lønn av staten, og sluttet å forrette brudevigsler. Men utover det, fortsatte de sin tjeneste i menighetene.

Børre fant at innføringen av abortloven var et vedtak som så klart brøt med kristen tro og etikk, at den diskvalifiserte staten som øverste kirkestyre. Det brøt med Grunnlovens § 2, og Børre ønsket å få prøvd nettopp dette for domstolene. Modellen til sin handlemåte fant han i prestenes handlemåte under krigen. Derfor la han ned den statlige del av sitt sokneprestembete, nektet å ta imot lønn og han sluttet å forrette vigsler.

Dette var noe av den ideologiske

bakgrunn for Børes korstog mot abortloven.

Eller rettere sagt:

Hans kamp og engasjement for det ufødte liv.

For det var det han kjempet for.

Børres kamp var rotfestet i hans skapelsesteologi og i hans kristne menneskesyn. Mennesket var hellig og ukrenkelig fra unnfangelsen av, fra det øyeblikk en sædcelle og en eggcelle var forent. Da hadde et nytt menneskeliv oppstått, og det hadde krav på beskyttelse! Tanken om at menneskeverdet utviklet seg i takt med utviklingen av fosteret, avviste Børre. Det å provosere fram en abort var for Børre å ta liv.

Statens oppgave som konfesjonell stat var å verne om dette liv. Det å åpne for provosert abort var et så alvorlig brudd med det kristne menneskesyn at staten i praksis brøt med Grunnlovens §2, opphørte å være en kristen stat og diskvalifiserte seg som øverste kirke-styre.

Alle barn skulle derfor hilses velkommen. Og kvinner som hadde vanskeligheter i samband med svangerskap, skulle tas hånd om av det offentlige og gis så god støtte at barnet kunne bli født uten vansker.

Børre ble – kanskje også med rette – kritisert for ikke å se kvinnens situasjon i dette. Men hans meningsmotstandere hadde like vanskelig for å se det ufødte liv og barnet i sin kamp for rett til abort. Både Børre og hans meningsmotstandere stirret seg kanskje blind på sine

egne synspunkter og evnet ikke å se den andre siden i denne saken.

«Jeg kaller en spade for en spade», var en uttalelse Børre kom med og som nylig ble gjengitt på TV. Han ville vise folk hva som skjedde og hva som ble gjort: Ved provosert abort tas det liv. Og han gjorde det med drastiske virkemidler.

Børres ønske om å få prøvd dette juridisk i forhold til Grunnlovens 2, lyktes han ikke med. Han ble fradømt sitt embete ene og alene på grunn av embetsforsømmelser.

Børres handlemåter var groteske, og det ble for meg umulig å følge ham. Jeg fant det rett på bryte helt med ham, noe jeg også medelte ham. Det som anfektet meg også, var at Børre og hans tilhengere i praksis umuliggjorde er mer moderat abortmotstand.

Det var synd.

Børre hadde unektelig nådd mye lenger med å være litt mer moderat!

Forfatteren Ronald Fangen avslutter dramaet «Som det kunne ha gått» med setningen: «Som det gikk». De samme setninger vil jeg bruke til å avslutte min omtale av Børre.

SOM DET KUNNE HA GÅTT

Fra Teologisk Fakultet arbeidet en visstnok med å gi Børre en vitenskapelig løpebane. Og for en fagteolog han kunne ha blitt! Han hadde stort potensiale i flere teologiske disipliner. Og for noen seminarer kunne han ikke ha ledet!

Nyttestamentleren Nils Alstrup Dahl

karakteriserte ham som «det eksegetiske fenomen Børre Knudsen». Og særlig kunne han ha drevet det langt når det gjaldt forholdet mellom Det gamle og Det nye testamentet.

På kirkehistoriens område var han meget godt inne i oldkirkens og reformasjonstidens dogmehistorie.

På ekumenikkens område var han opptatt av forholdet mellom luthersk og ortodoks (østlig) teologi, uten å gå veien om katolisismen.

Og hadde han vært litt mer moderat, hadde han kunne nådd langt som kirkeleder. Han hadde kapasitet og format til å bli biskop. Og for noen visitaser kunne han ikke da ha gjennomført til inspirasjon for prester og menigheter!

Som det gikk.

Børre var opptatt av å være lydlig mot sin biskop. Og da biskopen kalte han til å bli kallskapellan i Balsfjord, var det en ordre i hans ører.

Det ble etter hvert skapt et bilde av at Børre var en hjertløs mann som gikk løs på kvinnene og kvinnenes rettigheter. Han ble opplevd som kald og hard. Børre må selv ta medansvar for dette.

Men også samfunnet må her ta et medansvar. Børres budskap om det ufødte liv som det svakeste av alt, og at nettopp dette livet hadde krav på vern, ble ikke hørt. Motargumentene ble ikke tatt hensyn til, og det var ikke vilje til å lete etter alternativer. Det var synd.

Børres drastiske virkemidler medførte at en mer moderat abort-motstand i praksis ble umuliggjort. Og det opplevde mange av oss som leit.

Nå er hans røst stilnet. Og vi som kjente ham og var glad i ham, sørger.

Det er en stor personlighet som er gått bort.

«Requiescat in Pace!»

(«Måtte han hvile i fred!»)

TEOLOGIEN, KIRKA OG LIVET

Denne forelesningen avsluttet et seminar som ble avholdt 26. september 2014 med hovedtittelen «På spor etter kirka: Teologi – kirke – universitet».

Programmet før dette var: Theodor Jørgensen: «Grundtvigs kirkesyn i dag for Den norske kirke», Else Marie Wiberg Pedersen: «Den lutherske kirken i den verdensvide kirken», Aud V. Tønnesen: «Fattigdom og hjelpearbeid, hvordan blir kirken bedre?», Svein Aage Christoffersen: «Ekklesiologi og skapelsesteologi – på universitetet», Sivert Angel: «Kirken i det teologiske studium», Carl Petter Opsahl: «Hvor er kirka?» og Elisabeth Tveito Johnsen: «Bredde og dybde i trosopplæringen».

Trond Skard Dokka
professor emeritus
t.s.dokka@teologi.uio.no

Det kunne virkelig være fristende å gi fylldige kommentarer til ett etter ett av alle innleggene vi har hørt tidligere på dette seminaret. Alle har dere presentert spennende ting og jeg er takknemlig for at dere har brukt denne anledningen til å hente fram det beste av deres faglighet. Jeg vil allikevel velge en noe annen vei, en mer indirekte kommentar kan en kanskje si, og håper med dette valget likevel å berøre ganske mange sider ved det dere har framført – samt å nøste opp en god del tråder fra det som har vært mine egne faglige interesser og bidrag.¹ Jeg vil ta fra-

spark i en av mine leseopplevelser det siste året, Kim Leines roman *Profetene i Evighetsfjorden*, utgitt i 2012, og høyst fortjent belønnet med Nordisk Råds Litteraturpris året etter.² Romanen har mange kvaliteter og bearbeider mange spørsmål som påkaller interesse, ikke minst under den tverrfaglige synsvinkelen teologi/ litteratur. En større anlagt analyse må dessverre ligge. Tanken er i stedet å bruke/ misbruke romanen som et slags springbrett til å reflektere over noen spørsmål som angår livet og kirka.

Romanens handling er lagt til de siste tiåra av 1700-tallet, og som seg hør og bør i denne sterkt dansk-norske forsamling, foregår den både i Norge og

Danmark og ikke minst på Grønland. Det er nemlig *misjonen* det dreier seg om.

Hovedpersonen er det norske bygdeyset Morten Falck, som i 1782 reiser fra Lier til København for å studere teologi. Etter endte studier ved fakultetet lokker Hans Egedes sønn, Poul, ham over til Det grønlandske seminarium, blant annet for språkstudier. Et par år seinere reiser Falck til Grønland som prest og misjonær og blir stasjonert ved Sukkertoppen, en av de mindre koloniene, nord for Godthåb og sør for Holsteinsborg.

I. OM MISJON

Allerede her vil jeg skyte inn en liten betraktning om hvordan kirker blir til. Vi er vant til å tenke på *misjon* som en egenartet «ytre» aktivitet som eventuelt kommer i tillegg til det som er en kirkes eller menighets «indre», og dermed vesentlige, virke. Det er naturligvis fordi vår kirke er så veletablert at vi har kommet på en slik tanke. Men ingen kirke er blitt til uten som resultat av noens misjon. Uten å nedtone betydninga av kongemakt og sverd eller av handel og kontaktmisjon, gir det mening å si at Norge ble kristnet fordi det fantes biskoper og erkebiskoper som tok ansvar for vårt hedenske nord og etablerte lokale bispedømmer og sokn her. Vår kirke ble, som alle andre etablert utenfra, under forskjellige former for kulturell og tildels håndfast motstand. Den har lenge deretter, i mange henseender, re-

presentert et fremmedelement. Denne *ytre* utenfrahet og fremmedhet var gitt i og med kulturforskjellene, men den er også i dyp harmoni med en *indre* fremmedhet, nemlig den at evangeliet, det som skaper kirke når det meddeles i ord og sakrament, er noe som ikke *noen* kultur har fra seg selv.³

Analogt med at kirke og menighet er *resultat* av «misjon» er den kalt til å *svare* ved selv å drive misjon – til selv å opptre som fremmed i nye, ukjente kulturer, like til verdens ender. Det er noe uomgjengelig universelt, eller katolsk om en vil, ved det å være kirke.

Ikke bare kirkas romlige utbredelse er viktig, for å forstå denne må også dens utstrekning i *tid* tas i betraktning. En er nødt til å *historisere* kirkebegrepet og kristendomsforståelsen. Uansett hva en måtte mene om forskjellige suksesjonsteorier, så er det noe «suksessivt» ved det å være kirke; enhver konkret kirkedannelse er både virkning av tidligere kirker og forutsetning for kommende kirker. Dette er essensen i tanken om kirkas *apostolisitet*, dens basis i en første paradigmatiske utsendelse. Var det ikke mellomliggende utsendelser, ville vi ha tapt kontakten med kirkas historiske opphav. Den historie som ligger mellom oss og urkirka, kan ikke vurderes som en hindring det gjelder å overkomme. Forestillingen om at det går an å kortslutte eller hoppe bukk over historien, og at det slik er både mulig og ønskelig på ethvert sted og til enhver tid å oppnå direkte-kontakt

med Jesus, er et feilgrep som pietismen og den liberale teologi var felles om og som ikke minst Grundtvig bekjempet.⁴

Det er noe urolig, dynamisk utadgående ved det å være kirke. Den bryter opp, går ut av og ut over den situasjon som rår, dristig og villig til å sette sitt på spill i det ukjente. Derfor er fjernel- sen av «ut» i den nye oversettelsen av misjonsbefalinga uheldig, som om poenget var at man skulle «spasere» mens man gjorde folk til disipler. Selvfølgelig skal man *ut*, ut av seg selv, ut av det som er og våge det nye og fremmede.⁵

II. MENNESKELIVET OG KRISTENDOMMEN

Morten Falck gikk altså ut. Eller rettere sagt, han seilte. Seks uker tok det, om jeg ikke husker feil, før han nådde misjonsmarka på Grønland. Hvorfor han dro, blir ikke akkurat krystallklart i romanen. Falck framstår på mange måter som en splittet person. Var det fromhet og idealisme eller var det feig flukt fra en kvinne han hadde «beligget», for å etterape romanens vokabular? Den sammensatte tematikk som knytter seg til kristendommens *fremmedhet*, melder seg også på *individnivå*.

Noen årtier seinere skulle Grundtvig formulere forholdet mellom den menneskelige tilværelse og kristendommen som det helt grunnleggende problem.⁶ Falck ville aldri ha formulert seg slik. Allikevel kan mange av hans spaltninger og hans sprang mellom den ene og den andre identitet beskrives ved hjelp

av denne dualitet: På den ene side hans alminnelige menneskeliv, slik det nå engang var formatert av den foreliggende kultur, og på den andre side hans kristendom.

En versjon av dette meldte seg i Falcks studietid i København. «Egentlig» var han stud.theol., men det som opptok ham sterkest, var forelesninger i medisin og særlig øvelsene i det anatomiske teater. Til slutt samlet han seg og tok teologisk embetseksamen, men han var vel så dreven i medisinen, og forsto seg som «physicus» like mye som prest.

For Falck selv dukker ikke denne og beslektete dobbelt-identiteter opp som noe klart formulert *problem*, enn si som et *eksistensielt* problem. Og her er vi ved noe som ofte har forvirret meg ved 1700-tallets mennesker, at de ut fra vår logikk ikke synes å henge sammen som integrerte individer, og at de heller ikke ser ut til å ha ment at det var noe poeng å bli det. Dette var hyperdannelsens og forstillelsens århundre med alle de muligheter for ironi og skjulte budskap som det gir.⁷ Men vi har ikke forutsetninger for å gjenkjenne eventuell ironi. Følgelig er det vanskelig å fri seg fra at ytre sett lever både Falck og andre karakterer et nesten schizofrent *dobbeltliv*. De synger Kingo og Brorson mens de med den største vellyst bryter det ene bud etter det andre. Er fromheten bare en av flere skiftende masker på livets karneval? Er dannelsen bare et tynt ferniss over dyriske lys- ter? Antakelig er det noe anakronistisk

ved å spørre slik hva Falck angår, skjønt opplysningstidas «dobbelmoral» jo allerede sto under kritikk fra romantikken. Uansett: Når ingen av romanens sentrale skikkelser virker «oppriktige», melder Grundtvigs spørsmål seg uvegerlig som viktig for oss: Hvordan er egentlig forholdet mellom det alminnelige menneskelivet og kristendommen (Her vil jeg forøvrig anføre at siden Grundtvig unektelig var barn av 1700-tallet. Kan dette trekk ved datidas kultur kaste lys over hvordan *han* tolket problemet og hans langvarige fascinasjon over romantikkens ekthetsideal og mer integrerte enhetstenkning.)?

III. NATUR, KULTUR OG MISJON

Falck insisterte på å ha med seg ei melkeku, Roselil, på seilinga til Grønland. Det lukter kulturkollisjon alle vegne, både i forhold til sjøfolkene som protesterte og grønlenderne som ristet på hodet. Antakelig visste han ikke at han på denne måten hadde kommet til å etterape de gamle norske/norrøne bosetterne på Grønland. Og han visste helt sikkert ikke at nyere forskning ser nordmennesenes preferanse for kyr framfor sau eller geit som en av grunnene til at hele bosettinga bukket under da klimaet ble hardere.⁸ Uansett hvor konstruktivistiske vi ellers måtte være, skjebnen til Roselil, for ikke å snakke om de norrøne kyr og deres røktere, er et memento om at *helt* uberørt av naturforholdene kan kultur og kulturfor-skjeller ikke være.

Mye takket Rousseau var forholdet mellom natur og kultur et gjenganger-tema på slutten av 1700-tallet. I *Om Samfunnspakten* (1762) lå fokus likevel ikke på de naturforhold som omgir oss, men på det naturgitte ved *mennesket*. Den tradisjonelle oppfatning gikk ut på at kulturen var en foredling av menneskets primitive natur. Rousseau satte denne rangering på hodet og betraktet i stedet den menneskelige kultur som en korrumpert av det naturlige menneske, av det som gjerne ble omtalt som den «edle ville». Denne frie og edle menneskenaturen var universell, det var *kulturene* som spesifiserte og som i varierende grad ødela og slavebant, høykulturene mest, de primitive minst.⁹

Falck hadde, som også Grundtvig, lest sin Rousseau og var fullstendig opphengt i hans tenkning om menneskets frihet. I praksis fungerte dette imidlertid mest som en fribillett til å følge kjødets lyster, uten også å ta ansvar for det. Dermed kom Rousseaus *sivilisasjons- og kulturkritikk* i bakgrunnen. Hverken Falck eller noen andre av romanens dansk-norske karakterer betraktet grønlenderne som «edle ville». Deres kultur framsto for dem som mindreverdige, om enn, i det minste i erotisk henseende, som farlig forlokkende. Kim Leines forfatterblikk synes derimot tydeligere påvirket av Rousseaus interesse for kultur og kulturkritikk. Han lar oss lesere se at det dreier seg om to distinkt forskjellige kulturer også når det gjelder hvor radikalt de ødela det

naturgitte ved mennesker. I Rousseaus ånd har han klart størst sympati for de «mer naturlige» og mindre «kultiverte» grønlenderne. I dette perspektivet lar han Falcks misjonsoppgave framstå som ledd i et destruktivt kulturelt dannelsesprosjekt, en oppgave Falck forøvrig snart begynner å vakle overfor.

Situasjonen på Falcks Grønland er altså at kultur står mot kultur, riktignok med naturen som leverandør av visse uomgjengelige grunnforutsetninger. Begge kulturer har en høy grad av spesifisitet og de er i viktige henseender fremmede for hverandre.

Falck må snart oppgi sitt usikre grønlandsk og hans kommunikasjon med grønlenderne går dårlig.

Hadde Grundtvig kjent Falcks historie ville han ha utbrudt: «Var det ikke det jeg sa!». Grundtvig var svært kritisk til sin samtids hedningemisjon, i det minste til den måten den ble drevet på.¹⁰ I hans negative vurdering av ytremisjon må en anta at Grønlandsmisjonen inntok en sentral plass. Hans kritikk hadde et særskilt fokus på språket: Kristendom ble bare forkynt levende om den ble forkynt på folkemålet, og det kunne bare den gjøre som behersket folkemålet til fulle og var innforlivet med det lokalt folkelige liv. Misjonskritikken sprang med andre ord ut av Grundtvigs tenkning om det *folkelige* som en *forutsetning* for det kristne. Slik jeg har forstått Grundtvig, må folkelighet være et *kulturbegrep* og dermed ha en høy grad av spesifisitet.¹¹

Eller mer konkret: Folkelighet er noe annet i ett folk enn i et annet. Deri ligger misjonens prinsipielle dilemma: Man må tilhøre et spesifikt folk for å kunne tale folkelig til det.

Nå har jeg vanskelig for å tro at Grundtvig derfor mente at *alle* former for misjon var umulig. Han så for seg at forskjellige folkeligheter kunne komme sammen og gi hvert sitt bidrag til en slags overgripende metafolkelighet. Ikke helt forskjellig fra en gadamersk horisontsammensmelting, men avgjort ikke til erstatning for de egentlige, spesifikke folkeligheter. Den mulighet for tverrkulturell kommunikasjon dette åpner for, burde også etablere et visst spillerom for misjon på tvers av kulturer.

IV SEKT OG KIRKE – ELLER TO FOLKEKIRKER PÅ GRØNLAND

Men hvordan var dette i praksis på romanens Grønland?

I et omland av «hedenskap», og med herrnhuter-misjonen et sted langt ute i bakgrunnen, blir vi i romanen presentert for to «kirker», to typer presteskap og to distinkt forskjellige former for kristelig virksomhet. Det er naturligvis den offisielle kirke, «misjonen», som sammen med den sivile forvaltning var helintegret i Den kongelige grønlandske handel (som det het fra 1776). Men dernest hadde det blant de innfødte grønlenderne oppstått en egen kristelig virksomhet, for alle praktiske formål en menighet, under ledelse av Habakuk og

hans kone Marie Magdalena. Disse er altså «profetene» i boktittelen og stedet for deres virksomhet er Evighetsfjorden. Det rår skarp konflikt mellom disse kirkene og mye av romanens nerve dreier seg om Falcks skiftende holdninger til dem.

For oss som så å si har vokst opp med Max Webers og Ernst Troeltschs kirke/sekt-typologi,¹² er de sekteriske trekk ved menigheten i Evighetsfjorden iøynefallende. De som er med, har trukket seg tilbake fra den gamle grønlandske bosettinga, de har i stedet bygget kirke og nye hus lenger vekk fra fjorden. Der har de etablert seg som et bo- og produksjonskollektiv like mye som et religiøst kollektiv. Leines beskrivelse får dem til å framstå som en blanding av frihetsidealene fra den franske revolusjon og såkalt «urkristen kommunisme». Timelig er denne menigheten en suksess-historie med langt større velstand enn blant grønlandere flest. Åndelig sett er den også en suksess, med voksende tilstrømming av folk og med kraft til å prege agendaene for tenkning og livsførsel langt ut over egne rekker. Menighetens åndelighet og dens tilbaketrekking fra det større folkeliv er drevet fram av åpenbaringer som Marie Magdalena mottar i drømmeform og som Habakuk så tolker for forsamlingen.

Med unntak av denne åpenheten for egne, direkte åpenbaringer får en ikke inntrykk av veldig sterke læremessige avvik og en finner de samme salmer og

fromhetstyper her som i Misjonen. Den åpenbare analogi er de «indigenous churches» som vi kjenner fra kolonisererte områder, ikke minst i Afrika. Ergo er det fristende å kalle dette en framgangsrik, men esoterisk sekt.

Ikke overraskende ble profetene og deres kollektiv vurdert svært negativt av kolonimyndighetene. Dette var opprør mot samfunnsordenen og ikke minst mot kongen. Når Falck første gang besøker dem for å bringe dem til orden, bruker han ikke hva vi ville oppfatte som teologiske argumenter. I siste instans er det folks forhold til Fredrik 6 det dreier seg om. Her bruker Falck delvis en autoritær lydighetsretorikk, og dels en eksempelretorikk med fortellinger om hvordan kongen tar seg av sine undersåtter som en god og omsorgsfull far. Men denne politiske retorikken *presenteres* som teologi slik at forholdet til Gud *avgjøres* på forholdet til kongen. Dette er eneveldets og religionsfredens religionspolitikk: *cuius regio, eius religio* – regentens religion er også undersåttens – men nå praktisert i en koloni av kolonimakta.

Mens Weber i sin distinksjon mellom idealtypene kirke og sekt, firkantet sagt, la hovedvekta på hvordan en ble *medlem* i det aktuelle religiøse samfunnet ved fødsel eller ved personlig valg, betonte Troeltsch i større grad hvordan det religiøse samfunnet forholdt seg til den omkringliggende verden, til det allmenne, aksepterende eller forkastende.

En lærdom å trekke av Grønland-

eksemplet er hvor situasjonsbetinget slike typologier i virkeligheten er. Jeg syns ikke noen av dem passer. Hovedgrunnen til det ligger i selve koloni-situasjonen og den medfølgende dikotomi mellom to verdener, to allmennheter; kolonimaktas og de kolonisertes. Hva er «allment» i en slik situasjon? Konstitueres det allmenne av de kolonisertes levkår og levemåte eller av de fremmede som har bemektiget seg landet? Jeg er redd vi har vent oss til en altfor slurvete bruk av «det allmenne» i våre diskusjoner om kirke og kristendom. Vi må ta inn over oss at generalbestemmelser som «det allmenne» og «verden» i regelen representerer partsstandpunkt og derfor skaper strid når en part forsøker å tre sin allmennhet ned over en annen. Profetmenigheten i Evighetsfjorden ble utslettet med våpenmakt fordi den baserte sin kristendom på de innfødtes stedegne allmennhet, snarere enn på kolonimaktas allmennhet.

Romantikkens begrep «folk» var, annerledes enn «verden» eller «det allmenne», uttalt spesifiserende, hvilket også er den idehistoriske bakgrunn for at grundtvigsk forstått folkelighet og folkekirkelighet ble kulturspesifikke størrelser.¹³ Selv om uttrykket er anakronistisk, gir det således mening, kanskje en litt smertefull mening, å omtale begge de to kirkene i Leines roman som «folkekirker». Fra en side sett dreier det seg som nevnt om forskjellige *folks* kirke, henholdsvis koloniste-

nes og de kolonisertes, og dermed om forskjeller mellom de folkelige kulturer de to kirkene hver for seg forutsetter. Fra en annen side sett dreier det seg om grunnleggende forskjellige måter å konstituere det folkelige på, ovenfra, som et «kongens folk», eller *nedenfra* som en folkereising. Det er grunn til å minnes at Grundtvig lenge sto på den gamle tids standpunkt, han støttet det eneveldige monarki, og i 1840-åras tiltakende spenning mellom konge og folk håpet han på at «Kongehaand og Folkestemme» igjen skulle finne sammen.¹⁴

Begge de to grønlandske «folkekirkene» framstår hver for seg som kulturrelt uniforme. Ingen av dem har plass for betydelige interne avvik. De er begge monokulturelle. Hvilket på den ene side betyr at de har høye murer rundt seg, på den andre side at de har et betydelig potensial for intern undertrykking.

Her er det flere ting som bør innreflekteres i *vår* folkekirkediskusjon. For det første er folkelighet aldri et uskyldig eller nøytralt begrep, det er alltid et spørsmål om hvem sin folkelighet, og om den er konstituert ovenfra eller nedenfra. For det andre bærer folkekirkeregnet på en monokulturell arv som i vår multikulturelle tid er ytterst problematisk, hva enten den videreføres som kirkelig fragmentering i en uendelig rekke subkulturer eller som en ytre påtvunget uniformitet.

Når vi i vår tid snakker om folke-

lighet som et kulturbegrep, bør vi for øvrig være oppmerksom på at det har skjedd betydelige glidninger i forståelsen av begrepet eller fenomenet «kultur» siden 1800-tallet. En slik glidning gjelder spørsmålet om «idealitet». Kultur dengang ble med selvfølgelighet oppfattet som en ideell streben. Dette hevet ikke kulturen opp over den empiriske virkeligheten, som om den ikke hadde noe med denne å gjøre, men kulturens *hjerne* lå i den «ånd» som var opptatt av å overskride den rådende empirien, av å se videre og komme videre. Eksempelvis kan varianter av en slik idealitet gjenfinnes gjennom hele Ibsens forfatterskap.¹⁵

Hvilke utslag dette kunne gi seg i den grundtvigske tradisjonen er kanskje lettest å avlese på Christoffer Bruun og hans *Folkelige grunntanker* fra 1878. Nøkkelordet i hans folkelighet er det godt grundtvigske «menneskelivet». Men Bruun er helt eksplisitt på at å bestemme «menneskelivet» det er å spørre etter den *idealitet* som hører det alminnelige menneskelivet til. Følgelig vil en gå feil om en nøyer seg med den eller de måter menneskelivet faktisk arter seg på, og slik baserer sin kristendom direkte på menneskelivets empiriske fakta. *Hans* versjon av «menneske først, kristen så» opererer med et ideelt, snarere enn et realisert menneskeliv, selv om dette ideelle også kan spores i empirien, f.eks. som en moralsk lov, en lengsel eller en streben.¹⁶ Noe av det som her trer fram, er mulig-

hetene og behovet for kulturkritikk på grundtvigske premisser. Eller med andre ord: Det forhold at folkelighet ikke er populisme. Jeg mener den samme logikk som hos Bruun kan gjenfinnes hos Grundtvig i hans beskrivelse av det alminnelige menneskeliv. Der er det jo faktisk også betydelige innslag av kontrafaktisk idealitet, for ikke å si av (allmenn-) religiøsitet (så som hans tanke om det alminnelige menneskeliv som et guddommelig eksperiment¹⁷).

V. HENRI DE LUBACS GENERALITETER OG KATEKETENS GJENFØDELSE

Siden dette seminaret skal være til ære for meg, er det kanskje ikke for ubeskjedent å stoppe opp ved det året da jeg kom til verden. For nettopp i dette året, 1946, utkom det ei bok om det overnaturlige av Henri de Lubac,¹⁸ en frontfigur blant de nye katolske teologene, som også skulle bli en av de viktigste bidragsyterne til Vaticanum II og dermed til reform av Den katolske kirke. Det problem de Lubac presenterte for meg var hvordan vi skal tenke om vår livsreises *destinasjon*. Mer presist: Hvordan er forholdet mellom vårt naturlige menneskeliv og vårt overnaturlige «reisemål»?

De Lubacs inngang til dette temaet var en diskusjon om hvordan et bestemt punkt hos Aquinas skulle tolkes. I følge den rådende nythomisme lærte Aquinas at den skapte, naturlige orden hadde en relativ autonomi, hvilket for

nythomistene hadde den gevinst at det ryddet rom for moderne «sekulær» naturvitenskap. Når det gjaldt forståelsen av *mennesket*, medførte dette en tolkning av Aquinas som skilte mellom vårt naturlige, timelige vel og vår overnaturlige, evige frelse. Det dreide seg om to forskjellige destinasjoner. I tillegg til den *overnaturlige* destinasjonen, som bare guddommelig nåde kunne oppfylle, hadde menneskelivet også en *naturlig* bestemmelse eller destinasjon.

Denne spalting mellom natur og overnatur/ nåde protesterte de Lubac mot, og han mente Aquinas hadde lært i tråd med oldkirka, nemlig at mennesket av natur var anlagt på og lengtet etter en fullbyrdelse som bare kunne skje overnaturlig, ved nåde. Litt annerledes sagt: de Lubac mente at Aquinas, i og med inkarnasjonen, ikke anerkjente noen *annen* bestemmelse for mennesket enn den overnaturlige i Kristus, men at denne bestemmelsen bygde på og inkluderte mennesket som skapt natur. Hva som er den beste tolkningen av Aquinas, er her ikke så viktig, derimot er omslaget i forståelsen av det naturlige menneskeliv interessant.¹⁹

Gitt en dobbelt bestemmelse, to forskjellige livsmål, et naturlig og et overnaturlig slik nythomistene hevdet, måtte det melde seg et spørsmål om hvordan de to er relatert til hverandre. Det lar seg argumentere for at dette, for dem, i praksis ble et spørsmål om *rangering*. Det naturlige menneskelivet hadde nok sitt selvstendige formål, men

det var av kortvarig og underordnet betydning. De Lubacs tenkning innebar fra en side sett en markant oppgradering av det alminnelige menneskelivet, også i dets kroppslighet, men dette ble oppnådd ved å oppheve dets autonomi, og dermed ved en form for «kristianisering» av det. Menneskelivet var for ham en sammenhengende enhet med ett mål, den evige frelse, lengsel etter dette målet var lagt ned i det naturlige menneske, og det var det naturlige mennesket som ble frelst.

De Lubacs innplassering av frelseslengselen i mennesket *qua* skapt, hvilket også er et poeng hos både Grundtvig og Bruun, kaster lys over et sentralt tema i hans ekklesiologiske hovedverk, *Catholicism. Christ and the Common Destiny of Man* (først utgitt på fransk i 1938, utvidet utgave i 1947, første engelske oversettelse 1950, en uendelighet av opplag på mange språk).²⁰ Her knyttes kirkeforståelsen, som forventet, tett til skapelsesteologien, vel å merke til skapelsen av mennesket, hvilket vil si menneskeheten. Menneskeheten er én, og den har i alle sine individuelle lemmene den samme lengsel og den samme kollektive og overnaturlige destinasjon. Derfor har den kristne kirke *etter sitt vesen* samme utstrekning som menneskeheten, kirka er én og universell, dvs. katolsk, slik som og fordi menneskeheten er én og universell.

Det resulterende kirkebegrepet er interessant i flere henseender, blant annet når det gjelder forståelsen av misjon

og økumenikk. På det grunnleggende, prinsipielle nivå nulles kulturell spesifisitet ut som ekklesiologisk relevant. «Thus the unity of the Mystical Body of Christ, a supernatural unity, supposes a previous natural unity, the unity of the human race».²¹ Under denne synsvinkel er det ikke snakk om forskjellige folks folkekirker, det kan bare finnes *en* kirke, og den er en «menneskehetskirke». Denne menneskehetskirke har ikke front mot den naturlige menneskehet, men mot dens tilstand etter fallet. Det vil si at den bekrefter den naturlige menneskehets iboende, om enn skadde, verdighet i form av en uendelig «potensering» av den. Når denne «egentlige» katolske kirke manifesterer seg kan kulturell spesifisitet selvfølgelig prege de forskjellige kirkeprovinser, men dette vil være aksidensielt, et spørsmål om tilpasning, og ikke et vesenstrekk. Dette henger sammen med de Lubacs ekstreme betoning av menneskehetens enhet, hvilket altså inkluderer en naturgitt *enhetlighet* hva destinasjon, frelseslengsel og Gudserkjennelse angår. Det er dette som på den ene side gjør at når den empiriske katolske kirke når ut til nye folkeslag, da kommer den til seg selv, ikke til noe fremmed. Og som på den andre siden ikke gir rom for noen annen likeverdig kirkedannelse.²²

Ved de Lubacs alle-omfattende katolisisme er det noe postulert, *faktisk* har ikke alle sluttet seg til denne kirke, og det er utenkelig at de vil gjøre det. Den *empiriske* kirke framstår slik som

en partiell størrelse, selv om den *re-presenterer*, og på mystisk vis *er*, Guds kirke i dens fulle katolisitet, og er alene om å være det. Dermed oppstår det en uavklart dobbelthet ved kirkebegrepet, mellom den grenseløst omfattende og den faktiske kirke, en dobbelthet som for øvrig ikke er helt ulik Wingrens vakling mellom å forstå kirka som grenseløst inkluderende og som en elitistisk fortropp.²³

Som det vil ha framgått, er det betydelige likhetstrekk mellom de Lubac og Grundtvig med etterfølgere. Den enkle forklaring på dette ligger i at Ireneus har vært en sentral inspirator på begge hold. Likhetene gjør det lett å sympatisere med mange av de Lubacs synspunkt, men legger også mange utfordringer på bordet. Jeg mener det ville være en spennende og viktig forskningsoppgave å sammenlikne de Lubac med skandinavisk skapelsesteologisk basert ekklesiologi. Det er jo også lettere å oppdage og korrigere egne feil om man først har stusset over dem hos andre.

La meg derfor avrunde med et ørlite bidrag. Noe av det som er mest slående ved de Lubacs skapelsesteologi, sammenliknet med en gjennomsnittlig skandinavisk, er hans nær eksklusive fokus på skapelsen av *mennesket*. Det vil si at naturen og vår forbundethet med den blir underbetont. Etter det jeg kan se blir også menneskelivets kulturbestemte trivia marginalisert. Begge deler trekker mot en utglattung

av forskjeller mellom mennesker og kulturer. Hvis en sammenlikner med Luthers forklaring til første trosartikkel, både i den lille og den store katekismen, er forskjellen slående. Luther understreker på en helt annen måte hvordan skapelsen av mennesket, av meg, er et *aktuelt* forhold. Han forklarer at Gud skaper oss «utenfra», med ytre materielle forhold som formidlere av hans skapergjerning, både naturlige og kulturelle forhold. Det gir en annen status til natur og materielle omgivelser, men også til både individuell og kulturell spesifisitet enn hos de Lubac. Faktisk mener jeg de Lubac ligger nær Rousseaus grunnkonsept: Hans forståelse av menneskehetens naturlige dignitet svarer til Rousseaus forestilling om det ukorrumperte, edle naturbarn, og hans forståelse av fallet likner mistenkelig på Rousseaus negative kulturforståelse. Det males hos begge i stort og med svært generaliserte motsetninger.

Kanskje det fins et nivå, eller et hen-seende, der de Lubac har rett. Et nivå der vi alle står likt overfor Gud, likt *både* som skapt med en umistelig verdighet og som stedt i en situasjon der verdigheten er skjult under synd og urett.

Men dette kan ikke være alt som skal sies. Både verdigheten og uverdigheten *melder* seg konkret, på spesifikke naturlige og kulturelle premisser. Det gjør også en eventuell gjenopprettelse, hvilket sakramentsteologien, eller rettere:

den konkrete stedbundne forvaltning av sakramentene, er egnet til å vise.

Slik sett er det slående hvor liten rolle sakramentene spiller i Kim Leines Grønlandsroman. Dette bidrar til det forhold at ingen av de to «kirkene» virkelig integrerer stedlig natur og kultur i deres kristendomsform.

I romanen er det imidlertid et interessant kapittel der en karakters «spiritualitet» blir utrolig sterkt sammenvevet med spesifikk natur og kultur. Kapitlet heter «harpunmannen» og skildrer hans farefylte virksomhet under hvalfangst.²⁴ Harpunmannens oppgave var i siste fase å hoppe over på den harpunerte hvalen for å ta livet av den i sjøen med håndvåpen. Under slike basketak hadde han tau om livet, slik at han kunne trekkes ombord igjen når det hele var over, alltid iskald og i regelen halvt druknet. Etter alt å dømme var han en gang tidligere reddet opp i denne skotske hvalbåten fra et selvmordsforsøk aleine i kajakk langt til havs. Og hver gang han nå kaster seg ut i isvannet, drukner og reddes, minnes han denne *første* redning fra døden. Kim Leine har sikkert ikke ment det slik, men analogien til dåp, og til det lutherske ideal om daglig å gjenta dåpens bevegelse ned i vannet og opp igjen, blir for meg en in-vitt til å grunne over den sakramentale gjenfødelsens stedlige spesifisitet.

Hør et lite avsnitt:

«Han er selvmorderen som ikke kan dø. Igjen og igjen hopper han i sjøen fra en av sjaluppene tilhørende *Henrietta*

of Aberdeen, og hver gang gjenoppstår han, slimete og blodig som den dagen han kom til verden. Han vrir seg på dekket, hostende og skjelvende av kulde, mens mannskapet ler av ham og sparker muntert til ham med de tunge sjøstøvlene sine og godmodig kaller ham *a goddam devil!* Så gir de ham et glass whisky og sender ham til køys. Han vet han er heldig. Han sov da de fant ham ute på åpent hav, sittende foroverbøyd i kajakken, og de slo en løkke rundt ham og heiste ham opp. Siden har han hoppet i sjøen og blitt trukket opp igjen flere ganger enn han kan telle. Det er anstrengende å utsette seg for døden hele tiden, og så ikke dø.»²⁵

Det viser seg at denne harpunmannen er identisk med den tidligere *kateketen* ved misjonen, halvt grønlandsk, halvt dansk. Når hvalbåten langt om lenge kommer til land, og det kommer grønlandere til, er det bare harpunmannen, den tidligere kateketen, som kan snakke med dem. De sier til ham: «Man sier det er en hvit mann som eier landet, en konge. Har du sett denne kongen? Han sier, det finnes noen hvite folk der som tror landet tilhører dem, men det er ikke sant. De har noen handelsstasjoner, men landet tilhører oss. Og du, sier de og stirrer ham inn i øynene, er du en av oss? Du snakker som oss, men du ligner mer på en av dem. Jeg er en av dere, sier han. Vi er ett folk. Dere er mine brødre.»²⁶

Så vender harpunmannen tilbake til sin gjerning som kateket blant grønlen-

derne, stadig av et blandet folk, men nå som en av dem. Og han blir, som gjenfødt i stedlig natur og kultur, den eneste av romanens karakterer som forkynner kristendom folkelig og oppriktig.

Fotnoter:

- 1 Dette er bakgrunnen for den skamløse overfrekvens av henvisninger til egne publikasjoner i det følgende.
- 2 Til grunn for mine kommentarer og sitater ligger den norske utgaven, Kim Leine, Profetene i Evighetsfjorden, 1. utgave, 2. opplag, Oslo: Cappelen Damm, 2013.
- 3 Jf. min framstilling i *Som i begynnelsen – Innføring i kristen tro og tanke*, Oslo: Gyldendal Akademisk, 2000, s.324-341, se også mine artikler «Om makt i kirka – et norsk perspektiv», *Kritisk Forum for praktisk teologi*, nr 131, 33.årgang (2013), s.6-19, og «Lokalmenighet og biskop», *Luthersk kirketidende*, nr 7, 148. årgang (2013), s177-179.
- 4 Til dette, se min artikkel, «En maken «mageløs oppdagelse»? Bjarne Skard, N. F. S. Grundtvig og mellomkrigstidas nye kirkelighet», i Hallgeir Elstad og Tarald Rasmussen (red.), *Teologi og modernitet. Universitetsteologien i det 20. århundret*, Oslo: Unipub, 2011, s.207-234.
- 5 Denne «kenotiske» kirkeforståelsen er inspirert av det jeg oppfatter som johanneisk ekklesiologi. Til dette se min artikkel «Irony and Sectarianism in the Gospel of John», i *New Readings in John. Literary and Theological Perspectives. Essays from the Scandinavian Conference on the Fourth Gospel. Journal for the Study of the New Testament Supplement Series* 182, Sheffield: Sheffield Academic Press, 1999, s. 83-107
- 6 Dette er sentrum i det plot Thaning anvender i sin Grundtvig-tolkning, jf. Kaj Thaning, *Grundtvig*, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1983, s.16.
- 7 Et ekstremt eksempel på slike dobbeltheter er den «gale» dikter Christopher Smart, jf. Chris Mounsey, *Christopher Smart – Clown of God*, Cranbury NJ og London: Rosemont Publishing, 2001.
- 8 Til den rolle avhengigheten av storfehold, dvs melk- og kjøttproduksjon, spilte, se Andrew J. Dugmore, Thomas H. McGovern, Orri Vésteinsson, Jette Arneborg, Richard Streeter,

- og Christian Keller, «Cultural adaptation, compounding vulnerabilities and conjunctures in Norse Greenland», i PNAS, no. 10, vol. 109 (2012), s. 3658-3663.
- 9 Til denne tematikken, se Trond Skard Dokka, « - Alle firbeinte dyr, bortsett fra hunder, kaller de kenguru. Schleiermacher og «den andre», i *Menneskeverd. Festskrift til Inge Lønning*, Oslo: Press, 2008, s.155-178.
 - 10 Så Thaning, s.95.
 - 11 Jf Thaning, s.73-77.
 - 12 Jf oppslagsordet «Church-Sect Theory», i *Encyclopedia of Religion and Society*, <http://hrr.hartsem.edu/ency/cstheory.htm>
 - 13 Til utviklingen av begrepet «folkekirkelighet», se Dag Myhre-Nielsen, *En hellig og ganske alminnelig kirke*, Trondheim: Tapir, 1998, især s. 349-352.
 - 14 Så Hal Koch, N. F. S. *Grundtvig*, 4. opplag, 2. utgave, København: Gyldendal 1959, s.145.
 - 15 Se Trond Skard Dokka, «When we dead awaken» ... Under publisering
 - 16 Christoffer Bruun, *Folkelige Grundtanker*, opptrykk av 4. utgave, Oslo: Bøndenes Forlag, 1964, s.211ff.
 - 17 Jf Thaning, s.67, 83.
 - 18 Henri de Lubac, *Surnaturel. Études historiques*, Aubier-Montaigne, 1946
 - 19 Denne tolkning av de Lubacs *Surnaturel* bygger i det vesentlige på Fergus Kerr, *Twentieth-Century Catholic Theologians*, Oxford: Blackwell, 2007, s.72-75, se også John Milbank, *The Suspended Middle: Henri de Lubac and the Debate concerning the Supernatural*. Cambridge: William B Eerdmans, 2005, og David Grummet, *De Lubac: A Guide for the Perplexed*. London: T&T Clark, 2007.
 - 20 Den franske originaltittelen var *Catholicisme: les aspects sociaux du dogme*.
 - 21 Henri de Lubac, *Catholicism. Christ and the Common Destiny of Man*, San Francisco: Ignatius Press 1988, s.25.
 - 22 Jfr den grunnleggende tvetydigheten som preger det økumeniske engasjement i dagens romersk-katolske kirke.
 - 23 Se min artikkel «Metaforikk og teologi hos Gustaf Wingren», i *NTT*, nr 4, årgang 103 (2002), s. 203-222.
 - 24 Leine, s.438-470.
 - 25 Leine, s.443f.
 - 26 Leine, s.450.

LUTHERS TESER

FREM MOT 500 ÅRET FOR LUTHERS TESER TRYKKER NYTT NORSK
KIRKEBLAD SAMTLIGE TESER I DE KOMMENDE BLADER.

- 37 - «Enhver sann kristen, hva enten levende eller død, har del i alle Kristi og kirkens goder; dette blir gitt av Gud også uten avlatsbrev»
- 38 - «Man skal likevel på ingen måte forakte den ettergivelse og andelen som paven gir, for dette er (som jeg har sagt) tilsigelse av guddommelig tilgivelse»